

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

MBU POLITICAL SCIENCE JOURNAL

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2567)

Vol. 3 No. 2 (JULY-DECEMBER 2024)

ISSN : 2774-1001(Online)

สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
โทรศัพท์ 0-4351-8364, 0-4351-6076, 083-223-4124 โทรสาร 0-4351-4618
<http://ojs.mbu.ac.th/index.php/MBUPJ>

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (Online)

MBU Political Science Journal (Online)

ISSN : 2774-1001 (Online)

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2567)

Vol. 3 No. 2 (July – December 2024)

เจ้าของวารสาร

หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัยทางรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ พุทธศาสนา ปรัชญา และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เพื่อเป็นสาส์นแลกเปลี่ยนรวบรวมองค์ความรู้ ความคิดเห็น สร้างสรรค์ผลงานของ นักวิชาการ นักรัฐศาสตร์การเมืองการปกครอง นักสังคมวิทยา คณาจารย์นักศึกษา และนักวิชาการ สาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. เพื่อเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ พัฒนาคุณภาพผลงานทางวิชาการของสาขาฯ และหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องสู่สาธารณชน

ที่ปรึกษา

พระพรหมวชิรโสภณ

พระราชพัชรญาณมุนี

พระเทพวชิรวิมล, ดร.

พระธรรมวชิรจินดาภรณ์, รศ.ดร.

พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.

พระศรีวัชรวาที, ผศ.ดร.

พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ.ดร.

พระสุธีวัชรคุณ

พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.

พระมหาสุรไกร ชินพุทธิสิริ

พระครูศรีวีรคุณสุนทร, ผศ.ดร.

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.

ปฐมาจารย์ผู้ก่อตั้ง มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ที่ปรึกษาอุปถัมภ์ มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ที่ปรึกษารองอธิการบดี มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด

อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รองอธิการบดี ด้านกิจการพิเศษและบริการสังคม

รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รองอธิการบดี วิทยาเขตร้อยเอ็ด

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บรรณาธิการ

พระครูกิตติวราทร, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระครูปลัด สุริยะ ศรีสุระ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ดร.บรรจง ลาวะลี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

กองบรรณาธิการ

พระเทพวชิรวิมล, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระเมธีวัชรภรณ์, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูวาปีจันทคุณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสมุห์ ศิลาศักดิ์ สุเมโธ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัญญา เคนาภูมิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงศ์ มะลิซ้อน	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนาใจ หมิ่นไธสง	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตรภรณ์ วงศ์คำจันทร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ฝ่ายจัดทำ

พระครูกิตติวราทร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พระครูปลัด สุริยะ ศรีสุระ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ดร.เวชสุวรรณ อัจฉิชัย	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ดร.ประพิศ โบราณมูล	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ดร.สงวน หล้าโพทนัน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ดร.บรรจง ลาวะลี	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ดร.พรพิมล โพธิ์ชัยหล้า	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	วิทยาเขตร้อยเอ็ด

กำหนดเผยแพร่

ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม

สถานที่ติดต่อ

สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
โทร 0-4351-8364, 0-4351-6076, 083-2234124 โทรสาร 0-4351-4618
E-mail: buddhistlocalgov@gmail.com
<http://ojs.mbu.ac.th/index.php/MBUPJ>

บทความทั่วไป บทความวิชาการ บทความวิจัย ที่ปรากฏในวารสารนี้ เป็นความรับผิดชอบของผู้
เรียบเรียง กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย การนำบทความในวารสารนี้ไปเผยแพร่ สามารถ
ดาวน์โหลดได้ที่ <http://ojs.mbu.ac.th/index.php/MBUPJ>

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
(Online) จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียน
บทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร
อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสารกำหนด บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่
ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทบรรณาธิการ

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2567) จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัยทางรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ศีลศาสตร์ พุทธศาสนา ปรัชญา และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อเป็นสารสนเทศเปลี่ยนแปลงนรวบรวมนองค์ความรู้ ความคิดเห็น สร้างสรรค์ผลงานของนักวิชาการ นักรัฐศาสตร์การเมืองการปกครอง นักสังคมวิทยา คณาจารย์นักศึกษา และนักวิชาการสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ พัฒนาคุณภาพผลงานทางวิชาการของสาขาฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสู่สาธารณชน วารสารมีการเตรียมการเข้าสู่การพิจารณาประเมินคุณภาพวารสาร (TCI) ซึ่งกองบรรณาธิการได้ดำเนินการตามกรอบมาตรฐานที่กำหนดในระบบฐานข้อมูล เช่น การควบคุมคุณภาพบทความจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด รวมถึงมีการปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยอย่างต่อเนื่อง รวมถึงพัฒนาให้มีการส่งบทความแบบออนไลน์หรือระบบ Online journal System (OJS)

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2567) ประกอบด้วยบทความวิชาการ จำนวน 3 บทความ ได้แก่ 1) การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุ 2) การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา 3) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร-ธิดา ตามหลักคำสอนของทศ 6 ในพระพุทธศาสนา

กองบรรณาธิการ ได้ดำเนินการตามกระบวนการตามแนวทางการเผยแพร่บทความและในโอกาสการจัดทำระบบวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) จะเป็นระบบที่ทันสมัยและต่อเนื่องเป็นไปตามเกณฑ์และมาตรฐานสากล ทั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ที่มีส่วนในการควบคุมคุณภาพของวารสารให้ตรงตามเกณฑ์ที่กำหนด หวังว่าในอนาคตวารสารจะเป็นที่ยอมรับในระดับมาตรฐานสากลต่อไป

พระครูกิตติวราทร, ผศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทความวิชาการ

การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุ (ANALYTICAL REASONING IN KATHĀVATTHU) พระมหาใจสิงห์ เกื้อนครี, อีรภัทร์ ถิ่นแสนดี.....	1
การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา (PRACTICE OF SAMATHA MEDITATION OF KAYANUPASSANA) พระมหาสากล สุภรเมธี, พระครูปลัด สุริยยะ ชวนปญโญ.....	15
การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบิดา-มารดากับบุตร-ธิดา ตามหลักคำสอนของทิศ 6 ในพระพุทธศาสนา (THE CREATING RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND CHILDREN ACCORDING TO THE SIX DIRECTIONS (DISA) IN BUDDHISM) สงวน หล้าโพชนัน, ประเมธ ศรีภิญโญ.....	23
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน หลักเกณฑ์และรูปแบบการเขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร จริยธรรมการตีพิมพ์บทความในวารสารรัฐศาสตร์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)	42 50

การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุ*

ANALYTICAL REASONING IN KATHĀVATTHU

พระมหาใจสิงห์ เกื่อนศรี¹, ธีรภัทร์ ถิ่นแสนดี²

Phramaha Jaising Thuansri¹, Theeraphat Thinsandee²

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด^{1,2}

Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus^{1,2}

Email : Jaising.1987.siri@gmail.com

บทคัดย่อ

การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุนั้นชัดเจนว่าเป็นเรื่องของการตรวจสอบความถูกต้องและความผิดพลาดของความรู้เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ของหลักมหาประเทศพิจารณาจากนี้ เครื่องมือในการตรวจสอบถูกต้องและความผิดพลาดของความรู้ที่สามารถทำหน้าที่ในการตอบข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ได้โดยตรงจุดจุดประสงค์มากที่สุดก็คือเกณฑ์ในการใช้เหตุผลแบบนิรนัย การอ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้จะต้องประกอบด้วยข้อความสองส่วนอันได้แก่ 1. ข้อความส่วนที่เป็นเหตุผลหรือข้อความที่ใช้ในการสนับสนุนข้อสรุป ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้ออ้าง” 2. ข้อความส่วนที่เป็นการสรุปหรือข้อความที่ได้รับสนับสนุนข้ออ้าง ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้อสรุป” ความสมเหตุสมผลของการใช้เหตุผลหรืออ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปในลักษณะที่ว่า ความจริงของข้ออ้างเป็นตัวกำหนดความจริงของข้อสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างสรุปของการอ้างเหตุผลที่ใช้กันในวงการตรรกวิทยาจะต้องอยู่ในรูปแบบของการอ้างเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างสองอย่างนี้

คำสำคัญ : การใช้เหตุผล; วิเคราะห์; กถาวัตถุ

ABSTRACT

The use of analytical reasoning in the Kathāvatthu is clearly a matter of checking the correctness and error of knowledge, as is the purpose of the Mahapradesh principle. Considering this, the tools for checking the correctness and error of knowledge that can serve to answer such claims most directly are the criteria for using deductive reasoning. An argument for checking knowledge must consist of two parts: 1. The reasoning part or the statement used to support the conclusion. In logic, this part is called the "claim". 2. The conclusion part or the statement that supports the claim. In logic, this part is called the "conclusion". The validity of reasoning or reasoning to check knowledge is a matter of the relationship between the claim and the conclusion in such a way that the truth of the claim determines the truth of the conclusion. The relationship between the claims and the conclusion of the argument used in logic must be in the form of one of these two types of arguments.

Keywords : Reasoning; Analyze; Kathāvatthu

1. บทนำ

การใช้เหตุผลเป็นลักษณะของการแสดงออกทางปัญญาที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ด้วยเหตุว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสมองมากกว่าสัตว์ทั่วไป ซึ่งสมองนี้เป็นขุมกำลังความคิดที่สำคัญในการพัฒนาตน สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นสังคมมนุษย์จึงพัฒนาและเจริญมากกว่าและไปไกลกว่าสัตว์ทั้งหลายบนแผ่นดินโลกนี้ ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธศาสนาก็ได้ยืนยันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ และเมื่อฝึกฝนตนเองได้แล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐยิ่งกว่าเทวดา เช่น พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก (ที.สี. (ไทย) 9/277/99) ความเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและมีสติปัญญารู้จักการใช้เหตุผลนี้เอง เพลโต จึงได้กล่าวไว้ในเรื่องอุดมรัฐของเขาความตอนหนึ่งว่า “มีพลังรากฐานสามประการที่จิตใจคน คือ พลังความปรารถนาหรือความอยาก จิตหรือกำลังขวัญ และเหตุผล แต่ละอย่างมีอยู่ในตัวคนทุกคนในขนาดจำนวนต่างๆ กันไป” (เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, 2522)

สังคมมนุษย์จะมีพลัง 3 อย่างนี้เป็นแรงจูงใจเสมอ แต่เขาก็ยอมรับว่าพลังความปรารถนามักจะมีมากกว่าพลังอื่น สำหรับพลังเหตุผลแม้จะมีน้อยกว่าพลังอื่นแต่ก็เป็นพลังสำคัญของคนชั้นปกครอง โดยที่เขาเรียกว่า “รูปขั้นสูงสุดของมนุษย์ภาพได้แก่ บุคคลซึ่งความอยากและจิตอยู่ภายใต้ครอบงำของเหตุผล (เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน, 2522) ในด้านวิทยาศาสตร์ พบว่าสมองของมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ซีก คือซีกขวาและซีกซ้าย โดยสมองซีกซ้ายทำหน้าที่ในเรื่องการใช้ภาษา การเขียน การอ่าน ทักษะด้านตัวเลข การใช้เหตุผล การควบคุมการพูด ทักษะด้านวิทยาศาสตร์ และการควบคุมการทำงานของมือขวา ส่วนสมองซีกขวาทำหน้าที่ในเรื่องความเข้าใจ การเห็นภาพสามมิติ ความรู้สึก ตีความต่อศิลปะ ความมีสุนทรียะด้านดนตรี เพลง การใช้จินตนาการในการดำเนินชีวิต และควบคุมการทำงานของมือซ้าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2549) และนักจิตวิทยาการรับรู้ (Cognitive

Psychologist) ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยเรื่องของสมองมนุษย์ในเรื่องการใช้เหตุผลและการตัดสินใจว่ามนุษย์ โดยมากมักใช้เหตุผลแบบนิรนัยและอุปนัย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2549)

ดังนั้นการใช้เหตุผลจึงสำคัญและเป็นสิ่งที่พึงพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นทั้งนี้เพื่อการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับการใช้เหตุผลกระจายอยู่หลายลักษณะ เช่น การใช้เหตุผลตอบปัญหาเรื่องกรรมเป็นอนัตตาอย่างไร แตกต่างจากกรรมของศาสนาพราหมณ์และเชนอย่างไร การทำกรรมและการเสวยกรรมตามลัทธิกรรมเก่าของศาสนาเชนในเทวทหสูตร (ม.อ. (ไทย) 14/1-20/1-28) เมื่อพระพุทธศาสนาสอนว่าขันธ 5 เป็นอนัตตาแล้วใครเป็นคนรับผลกรรม (ม.อ. (ไทย) 14/90/102) การใช้เหตุผลในการถามตอบเกี่ยวกับขันธ 5 ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์แก่ปัญจวัคคีย์ (ส.ช. (ไทย) 17/59/94-96) ในอุปาสิทวาทสูตรพระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเรื่องกายกรรมและมโนกรรมอย่างไหนมีโทษมากกว่ากัน ในมหาตัมหาสังขยสูตรทรงใช้เหตุผลในกระบวนการปฏิบัติสมุปปาทตอบปัญหาเรื่องวิญญูณแก่สาติภิกษุ การแสดงธรรมตามแนวอริยสัจ 4 ที่มีลักษณะบอกเหตุและผล คือทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ และในคัมภีร์กถาวัตถุ มีการตอบปัญหาเรื่องบุคคล ขันธ 5 เป็นต้น ทั้งในแง่สมมติบัญญัติและปรมาตม์บัญญัติ คัมภีร์นี้ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนายอมรับกันว่าเป็นคัมภีร์ที่แสดงให้เห็นถึงการให้เหตุผลอีกแบบหนึ่ง

แนวคิดเชิงวิเคราะห์ซึ่งเป็นความสามารถในการกำหนดเวลาทางที่ดีที่สุดภายใต้สภาวะต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ การคิดเชิงวิเคราะห์เป็นกระบวนการทางความคิด เกิดขึ้นเพื่อให้มีเป้าหมายที่ต้องการให้สำเร็จ ดังนั้นการใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุ นั้นเป็นการอ้างแบบมีเงื่อนไข โดยเริ่มจากการถามตอบขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นละเอียดลุ่มลึก ซึ่งฝ่ายปรวาที กับฝ่ายสกวาทิ ผลัดกันถามตอบปัญหาอย่างชนิดที่ฝ่ายไหนเหตุผลหนักแน่นก็เป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายไหนที่เหตุผลไม่หนักแน่นก็พ่ายแพ้ไป การชนะหรือพ่ายแพ้มีความสำคัญมากเพราะนั่นคือความดำรงมั่นหรือล่มสลายแห่งลัทธินิกายของตน

2. ความเป็นมาของการใช้เหตุผลโดยทั่วไป

ความเป็นมาของการใช้เหตุผล (Reasoning) เมื่อพิจารณาในแง่ของสังคมวิทยาก็เป็นที่ยอมรับกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (จ้านงค์ ทองประเสริฐ, 2538) มีความรู้สึกนึกคิด ชอบรู้ชอบเห็นผิดในใจมีความมีเหตุมีผล การดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีวัฒนธรรมประเพณี มีภาษาใช้ติดต่อสื่อสาร กระทั่งมีการพัฒนาภาษามาเป็นเครื่องมือการใช้เหตุผล ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการเมืองของอริสโตเติล (Aristotle 384-322 ก่อน ค.ศ. หรือ พ.ศ. 159-221) ที่ว่าคนเป็นสัตว์ประเภทเดียวที่ได้รับความสามารถใช้เหตุผลและสื่อสารถึงกันได้ ธรรมชาติไม่ใช่สิ่งอ่อนไหวเรรวน ธรรมชาติไม่ทำอะไรโดยปราศจากจุดมุ่งหมาย คนได้รับพรวิเศษเหล่านี้ ทำให้สามารถคิดและแสดงออกในเรื่องความยุติธรรมและอยู่ดีธรรม ความดีและเลว... ทั้งสัญชาตญาณและเหตุผลประกอบกัน ทำให้คนสามารถสร้างระเบียบองค์การที่ซับซ้อนยิ่งๆ ขึ้นจากครอบครัวเป็นหมู่บ้าน และเป็นรัฐในที่สุด (เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน, 2515) มนุษย์เป็นสัตว์เมืองที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่... การสื่อสารด้วยภาษาทำให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์อื่น ภาษานี้เองทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคมสังคมเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีธรรมชาติแห่งการใช้ภาษา (พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), 2544)

และอาริสโตเติลก็ได้คิดระบบตรรกศาสตร์ด้วยการใช้ภาษาที่เรียกว่า ตรรกบท มาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความจริง ดังนั้น การใช้เหตุผลจึงเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่การดำเนินชีวิตธรรมดา ถึงระบบการศึกษาและการแสวงหาความจริง กระทั่งสมัยที่ปรัชญามีความเจริญรุ่งเรือง การใช้เหตุผลจึงมีการพัฒนาตัวเองจนกลายเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา ซึ่งเกิดระหว่างพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลประมาณ 200-300 ปี (สมัคร บุรวาศ, 2525)

ในพระพุทธานุศาสน์ได้กล่าวถึง อภัสสรพรหมที่ลงมากินง้วนดินแล้วร่างกายหยาบไม่สามารถเหาะไปย่นนภากาศได้เหมือนเดิม ต่อมาพรหมเหล่านี้มีพัฒนาการกลายเป็นสังคมนาษย์ขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลายทางพฤติกรรมทางกาย วาจาและใจ เมื่อมีการอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากด้วยความหลากหลายเช่นนี้ มนุษย์บางพวกที่เห็นแก่ตัวได้ไขว่โมยข้าวในนาของคนอื่น ทำให้คนอื่นและสังคมเดือดร้อน จึงจำเป็นต้องมีกฎกติกาสังคมในการอยู่ร่วมกัน พวกเขาได้พากันเลือกหน้าปกครองที่เรียกว่า มหาสมมติ ชัตติยะและราชา ขึ้นปกครองหมู่คณะ และตั้งกฎว่าห้ามขโมยข้าวคนอื่น จะเห็นได้ว่าความคิดของมนุษย์กลุ่มนี้มีความเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ การขโมยของของคนอื่นทำให้เจ้าของทรัพย์สินเดือดร้อน ดังนั้น จึงตั้งกติกาว่า ห้ามขโมย (อทินนาทาน) และก็มีผู้ปกครองดูแลว่ากล่าวตักเตือน (ที.ปา. (ไทย) 11/129-130/95-97)

อนึ่ง เจ้าชายสิทธัตถะในสมัยที่ยังทรงเป็นพระราชากุมารทรงมีความคิดในเชิงเหตุผลจากการสดับคำที่เป็นคาถาว่า “หญิงใดเป็นมารดาของพระกุมารนี้ หญิงนั้นดับทุกข์ได้ ชายใดเป็นบิดาของพระกุมารนี้ ชายนั้นดับทุกข์ได้ พระกุมารนี้เป็นพระสวามีของหญิงใด หญิงนั้นดับทุกข์ได้” นี้แล้วทรงดำริว่า พระนางกิสาคโคตรมีนัตรีสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของภริยา ดูเห็นอรรถภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้ ที่นั่น พระโพธิสัตว์ผู้มีน้ำพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลายได้ทรงมีพระดำรัสว่า เมื่อไฟ คือราคะ ดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อนทั้งหลายในกิเลสทั้งปวงมีฐานะและทิวฐิเป็นต้น ดับแล้วขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/91)

ศาสตราจารย์พิเศษจันงค์ ทองประเสริฐ ได้กล่าวถึงการใช้เหตุผลในพระพุทธานุศาสน์ว่า ในอัฐกถาสุมังคโลวาลีได้กล่าวถึงนักตรรกศาสตร์ 4 ประเภท คือ 1. อนุสสติโก 2. ชาตีสสุโร 3. ลากิ 4. สุตตตกิกโก ในบรรดา “ตกิก” (Logicians) 4 ประเภทนี้ ประเภทแรก ได้แก่ผู้ที่เคยได้ยินได้ฟังมา เช่นว่า ได้เคยมีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเวสสันดร เป็นต้น และตรีกตรองเอาเองว่า ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น หากพระพุทเจ้าคือพระเวสสันดรละก็ “อิตตา” ก็เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ละซี แล้วก็ยึดมั่นถือมั่นเป็นทิวฐิ อย่างนี้เรียกว่า พวก “อนุสสติโก” ประเภทที่ 2 ได้แก่พวกที่ระลึกชาติได้ 2-3 ชาติ แล้วคิดเอาเองว่า ในครั้งกระโน้นเราได้เกิดในสกุลโน้น ฉะนั้น “อิตตา” ก็เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ละซี อย่างนี้จัดว่าเป็นพวก “ชาตีสสุรตกิกโก” ประเภทที่ 3 ได้แก่ ผู้ที่ได้มานแล้วตรีกตรองเอาเองว่า ในปัจจุบันนี้ “ตัว” เรามีความสุขอย่างใด ในอดีตเราก็คงเคยมีความสุขอย่างนั้นแน่นอน แล้วก็ยึดถือเป็นจริงเป็นจังอย่างนี้เรียกว่าพวก “ลากิตกิกโก” ประเภทที่ 4 ได้แก่ พวกที่เพียงแต่ตรีกตรองเอาเองว่า “เมื่ออย่างนี้ก็ต้องเป็นอย่างนั้น อย่างนี้เรียกว่าพวก “สุตตตกิกโก” และนักคิด (ตกิก) ประเภทสุดท้ายคือพวก สุตตตกิกโก” นี้แหละที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Logician ในทางตะวันตก เราจึงพูดได้ว่าตรรก หรือตรรกศาสตร์ ในทัศนะของฝ่ายตะวันออกนั้นมีความหมายกว้างกว่าคำว่า Logic ของฝ่าย

ตะวันตก คือ ถ้าเป็น Logic ต้องเป็น “ตรรก” (ตะวันออก) แต่ถ้าเป็น “ตรรก” อาจจะไม่เป็น Logic ก็ได้ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2538)

ทัศนะนี้สรุปได้ว่า ตรรกของศาสนาตะวันออกมีความหมายกว้างกว่า Logic ของศาสนาและปรัชญาตะวันตก ความหมายที่กว้างหากพิจารณาในแง่ดีย่อมได้เปรียบตรงที่ว่าตรรกของศาสนาตะวันออกมีความยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะพูดเกี่ยวกับการใช้เหตุผลชนิดใดก็ตามย่อมอยู่ในขอบเขตของตรรกระบบนี้ทั้งนั้น หากพิจารณาอีกมุมตรงกันข้ามความหมายที่กว้างนี้อาจทำให้ตรรกระบบนี้ไม่ชัดเจนเมื่อนำไปใช้อาจทำให้สับสนได้ อย่างไรก็ตามความกว้างหรือแคบไม่น่าจะเป็นอุปสรรคเท่าใดนัก สิ่งที่สำคัญน่าจะอยู่ที่ว่าตรรกระบบใดสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือพิสูจน์ความจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่ากัน

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึง ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา ไว้ว่า ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา (Buddhist Logic) ก็คือตรรกศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์อันมีพื้นฐานอยู่ที่แนวคิดของปราชญ์ฝ่ายมหายาน ซึ่งท่านเหล่านั้นต้องการอธิบายหลักพระพุทธศาสนาโดยวิธีตรรกศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา คือ การอธิบายหลักธรรมของพระพุทธเจ้าหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนา ด้วยวิธีการแห่งตรรกศาสตร์ หรือนำเอาหลักตรรกศาสตร์มาช่วยในการอธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง (วศิน อินทสระ, 2548: 24) ทัศนะของอาจารย์วศิน อินทสระ คือ ตรรกเป็นเครื่องมืออธิบายธรรมให้กระจ่างชัดขึ้นในแง่เหตุและผล ซึ่งเป็นท่าทีที่แสดงให้เห็นการยอมรับและเปิดกว้างทางวิชาการ

3. ความเป็นมาของการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนา

การสืบค้นความเป็นมาของการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามอย่างมาก เพราะเนื้อหาคัมภีร์ไม่ได้กล่าวเรื่องนี้ไว้โดยตรง ซ้ำยังมีพระพุทธพจน์บางแห่งกล่าวว่า คำสอนของพระพุทธองค์นี้ลึกซึ้งยิ่งนัก ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยตรรก (วิ.ม. (ไทย) 4/7/11, ม.ม. (ไทย) 12/281/305, ม.ม. (ไทย) 13/337/305) กระนั้นก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระพุทธพจน์ดังกล่าวมีความมุ่งหมายเฉพาะคำสอนบางอย่าง กล่าวคือ ทรงมุ่งหมายถึงปฏิจจสมุปปาท หรืออริยสัจ 4 เท่านั้น ส่วนคำสอนอื่นที่เป็นไปในเชิงจริยธรรม ลักษณะการใช้ความคิดทั่วไป การพิจารณาและวิธีการสอนของพระพุทธองค์นั้นหาได้รวมอยู่ในข้อจำกัดนี้ไม่ ดังนั้น การใช้เหตุผลจึงควรมีความเป็นมา หรือจุดเริ่มต้นของการใช้ ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าความคิด ระบบความคิดของมนุษย์ การคิดของพระพุทธเจ้าทั้งในสมัยที่พระองค์ทรงเป็นเจ้าชายและในสมัยที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว

ในพระไตรปิฎกปรากฏการใช้เหตุผลของพระพุทธเจ้า 2 ลักษณะ คือ 1. การใช้เหตุผลในการค้นหาความจริง ซึ่งการใช้เหตุผลช่วงนี้ถือว่าเป็นเหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา เป็นเหตุผลที่พระพุทธเจ้ายังมีกิเลสสาละอยู่ ยังไม่หมดความสงสัย 2. การใช้เหตุผลหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เรียกว่าเป็นเหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา ความสงสัยของพระพุทธองค์สิ้นไปแล้ว ดังนั้น ในที่นี้จะแบ่งการใช้เหตุผลในระบบความคิด ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา และการใช้เหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา

1) การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา การใช้เหตุผลนี้มีร่องรอยการใช้มาตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ โดยเจ้าชายได้ทรงสดับภาษิตของพระนางกิสาคโคตรมีแล้วทรงดำริว่า “พระนางกิสาคโคตรมีนี้ตรัสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของปชาบดี ดูเห็นอรรถภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้” จากนั้น พระโพธิสัตว์ทรงดำริต่อไปว่า เมื่อไฟ คือ รากะ ดับขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟ คือ โทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟ คือ โมหะ ดับขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อน คือ กิเลสทั้งปวงมีมานะและทิฏฐิ เป็นต้น ดับแล้วขึ้นชื่อว่า ความดับทุกข์ก็มีได้พระนางให้เราให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเรากำลังเที่ยวแสวงหาหนีพพานอยู่ เราควรจะทำอย่างไรเราควรจะไปบวชและแสวงหาหนีพพานเสียวันนี้ทีเดียว (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/91-92) นอกจากนี้ยังปรากฏการคิดเชิงเหตุผลหลายแห่ง เช่น

ในโพธิราชกุมารสูตร พระพุทธเจ้าได้สนทนากับโพธิราชกุมารในเชิงเหตุผลเกี่ยวกับการแสวงหาความจริงสูงสุด คือ พระนิพพาน ซึ่งโพธิราชกุมารได้กราบทูลว่า

บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุข

แต่บุคคลจะประสบความสำเร็จด้วยความทุกข์เท่านั้น

พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ทรงเคยมีแนวคิดเช่นนี้เหมือนกัน ดังนั้นพระองค์จึงได้ออกผนวชตั้งแต่ยังหนุ่มแน่น แข็งแรง มีเกศาดำสนิท อยู่ในปฐมวัย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวช มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวด ทุ่มหม้อผ้ากาสาหวัดฟัด ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิต ได้เข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตรเพื่อประพาสพรหมจรรย์ (ม.ม. (ไทย) 13/326-327/394-395)

ข้อความที่ว่า บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุข แต่จะประสบความสำเร็จได้ด้วยทุกข์เท่านั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการใช้เหตุผลหรือตรรกแล้ว โพธิราชกุมารต้องได้แนวคิดมาจากนิครนถ์หรือศาสนาเซนแนนอน เพราะเซนเน้นการบำเพ็ญตบะ การทรมานร่างกายให้ได้รับทุกข์อย่างแสนสาหัสจึงจะสามารถหลุดพ้นได้ การมีความคิดที่จำกัดว่า จะต้องบำเพ็ญตบะเท่านั้นจึงจะประสบความสำเร็จได้ นับว่าเป็นการใช้เหตุผลที่ผิดไปอีกด้านหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงยอมรับว่าเคยมีแนวคิดอย่างนี้เหมือนกัน เมื่อนำแนวคิดนี้มาเป็นฐานในการแสวงหาความจริงจนกระทั่งนำไปสู่การทรมานตนอย่างออกกฤษฎีก์จนเกือบเอาชีวิตไม่รอดก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ พระองค์จึงเปลี่ยนแนวคิดใหม่ ดังข้อความในพระสูตรตอนหนึ่งว่า

อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เราจำได้อยู่ เมื่อคราวงานของท้าวสักกาธิปติ ซึ่งเป็นพระราชบิดา เรานั่งอยู่ที่ต้นหว้าอันร่มเย็น ได้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ทางนั้นพึงเป็นทางแห่งการตรัสรู้หรือหนอ” อาตมภาพมีความรู้แจ้งที่ตามระลึกด้วยสติว่า “ทางนั้นเป็นทางแห่งการตรัสรู้” อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เรากลัวความสุขที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายหรือ” อาตมภาพก็ดำริว่า “เราไม่กลัวความสุขที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายเลย”

ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริต่อไปว่า “เราผู้มีกายชubbมมากอย่างนี้ จะบรรลุความสุขนั้นไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย ทางที่ดี เราควรกินอาหารหยาบ คือ ข้าวสุกและขนมกุมมาส” อาตมภาพก็ฉันอาหารหยาบ คือ ข้าวสุกและขนมกุมมาส ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงอาตมภาพ ด้วยหวังว่า “พระสมณโคตมบรรลुरुธรรมใด จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย” เมื่อใด อาตมภาพฉันอาหาร

หยาบ คือ ข้าวสุก และขนมกุมมาส เมื่อนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้น ก็เปื้อน่าย จากไปด้วยเข้าใจว่า “พระสมณโคดมมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว”

ราชกุมาร อาตมภาพฉันอาหารหยาบให้ร่างกายมีกำลัง สกัดจากกามและอกุศลธรรม ทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน... ตติยฌาน... บรรลุจตุตถฌาน (ม.ม. (ไทย) 13/335-336/404-406)

จะเห็นได้ว่า ความคิดเชิงเหตุผลที่ผิดทาง ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญทุกรกิริยานานถึง 6 ปี แต่เมื่อเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ หรือใช้เหตุผลแบบใหม่ คือ บุคคลสามารถประสบความสำเร็จด้วยความสุขก็ได้ ดังนั้นพระองค์จึงได้สอนให้สาวกเว้นจากอดีตกิเลสตัณหาโยคะเป็นสิ่งแรก เพื่อลดความเนิ่นช้าในการบรรลุธรรม และด้วยวิธีการปฏิบัติแบบพระองค์นี้เป็นการสวนกระแสแนวคิดของเซน และพราหมณ์หลายสำนัก ทำให้พระพุทธองค์ถูกต่อต้าน แม้กระทั่งปัญจวัคคีย์เองก็ต่อต้าน แสดงให้เห็นว่าการคิดแบบเซน หรือการใช้เหตุผลแบบนี้มีแพร่หลายมากที่เดียวแต่ในที่สุดด้วยเหตุผลเป็นประจักษ์ทั้งคำพูดและการกระทำของพระพุทธเจ้า ปัญจวัคคีย์จึงเชื่อและยอมเป็นพระสาวก

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา มีความเป็นไปได้ 2 ทาง คือ 1. เป็นเบื้องต้นของปฏิบัติเพื่อค้นหาความจริง 2. อาจทำให้เสียเวลาเกิดความเนิ่นช้าในการแสวงหาความจริง จนนำไปสู่การไม่ประสบความสำเร็จ

2) การใช้เหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา การใช้เหตุผลนี้เริ่มมาตั้งแต่ครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ซึ่งในเบื้องต้นเป็นการใช้เหตุผลในระดับความคิด โดยพระองค์พิจารณาทบทวน ปฏิจสุมุปาบาทแบบอนุโลมและปฏิโลม การพิจารณาปฏิจสุมุปาบาทอย่างนี้เป็นการคิดในเชิงเหตุผล โดยที่อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร และสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน... จนกระทั่งถึงชาติเป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส การพิจารณาปฏิจสุมุปาบาทแบบอนุโลมทำให้ทราบสาเหตุแห่งทุกข์ตลอดสาย ในการพิจารณาแบบปฏิโลม พิจารณาว่า เพราะอวิชชาดับไม่เหลือด้วยวิราคะ (มรรค) สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญานจึงดับ จนกระทั่งถึงเพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงดับ เมื่อพิจารณาทั้งอนุโลมและปฏิโลมแต่ละครั้งเสร็จแล้วทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

อุทานคานานี้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ความสงสัยทั้งปวงสิ้นไปเพราะรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ โดยพระบาลีท่านใช้คำว่า “ยโต ปชนาติ สเหตุธมม” ต่อมาในเวลาปัจฉิมยามก็ทรงพิจารณาทบทวน ปฏิจสุมุปาบาทเหมือนเดิม แต่คราวนี้ทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแล ...(เหมือน คานาแรก)

เมื่อนั้น (เหมือน คานาแรก)

เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย พระบาลีบทสุดท้ายของคานานี้ มีว่า “ยโต ขยปจฺจยาน อเวทิติ” และในเวลาปัจฉิมยาม พระองค์ทรงพิจารณาปฏิจสุมุปาบาทอีก แล้วทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร พงษ์อยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดการและเสนาเสียได้ ดุจพระอาทิตย์ขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสวฉะนั้น

จะเห็นได้ว่า การพิจารณาปฏิบัติสมุบาทแบบอนุโลมและปฏิโลม แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดในเชิงเหตุผลของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการคิดเชิงเหตุผลที่บริสุทธิ์ เพราะรู้แจ้งในธรรม รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุแห่งธรรม รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลายและแสงสว่างแห่งปัญญาที่เกิดขึ้นดุจพระอาทิตย์อุทัยฉะนั้น

เมื่อความคิดของพระศาสดาผู้ตรัสรู้แจ้งแห่งสังขารมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลอย่างนี้ จึงมีผลทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปในเชิงเหตุผล จะเห็นได้จากการเริ่มประกาศศาสนาแก่พระปัญจวัคคีย์พระองค์ทรงเริ่มใช้วิธีการประกาศในเชิงเหตุผลทันที

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วและพิจารณาบุคคลที่จะรู้ธรรมของพระองค์ได้แล้วพระองค์ได้เสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งในเบื้องต้นพระปัญจวัคคีย์ยังไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และเป็นพระอรหันต์ มีการโต้วาทะกันไปมา ซึ่งลักษณะการโต้วาทะนี้แสดงให้เห็นการใช้เหตุผลอยู่ด้วย ดังคำของพระปัญจวัคคีย์และพระพุทธเจ้าโต้ตอบกันว่า

อาวุโสโคดม แม้ด้วยจริยานั้น แม้ด้วยปฏิบัติทานนั้น แม้ด้วยทุกกรกิริยานั้น พระองค์ก็ยังมีได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรม อันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐ อันสามารถ บัดนี้พระองค์ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก โฉนจักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรม อันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐ อันสามารถได้แล้ว นี่คือมรดกทางความคิดที่ลัทธิทรมานตนหรือกลุ่มของศาสนาเช่นมีต่อเหล่าปัญจวัคคีย์อย่างมากจนไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า โดยเหตุผลหลักที่ไม่ยอมรับซึ่งก็คือ ปัญจวัคคีย์มีแนวคิดอยู่ว่า การที่จะบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมได้ต้องบำเพ็ญตบะอย่างยิ่งยวด หรือการจะประสบความสำเร็จอันเป็นอมตะได้ก็ด้วยความทุกข์ยวดยิ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าความเพียรหันมารับประทานอาหารจึงเท่ากับว่าพระองค์จะประสบความสำเร็จด้วยความสุขนั้นเป็นไปไม่ได้ อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าไม่ทรงละความพยายามทรงใช้พระดำรัสแบบเรียบง่ายยืนยันในสิ่งที่ทรงกระทำและบอกสิ่งใหม่ที่ได้พบเห็นว่า

ตถาคตไม่เป็นคนมักมาก ไม่ได้คลายความเพียร ไม่ได้เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเหยียดเสถสดับ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้วจะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากัลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ (วิ.ม. (ไทย) 4/12/19)

เหตุผลที่พระองค์ตอบ คือ ทรงยืนยันว่า ไม่เป็นคนมักมาก ไม่ได้คลายความเพียรและไม่เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก นั่นคือทรงทำความเพียรอย่างที่ปัญจวัคคีย์เห็น ในที่นี้พึงทราบว่าการที่เพียรตอนนี้เป็นการเพียรอีกแบบหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเลิกทุกกรกิริยา แล้วมาดำเนินตามทาสายกลางคือมาเสวยพระกระยาหาร จนร่างกายกระปี้กระเป่ามีกำลัง จากนั้นก็ทรงฝึกฝนทางจิตจนบรรลุอมตธรรม นั้นแหละแล้วพระองค์ก็ทรงสามารถตรัสรู้อมตธรรมเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ และประโยคที่น่าสนใจอีกต่อมา คือ พระดำรัสที่ว่า ถ้าปฏิบัติตามที่พระองค์สอนไม่ช้านานก็จักสามารถบรรลุประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่บรรดาบรรพชิตต้องการในปัจจุบันนี้เอง

อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นท่าทีของปัญจวคดียังถึงเลสงสัย การที่พระปัญจวคดียังไม่เชื่อว่าพระสมณโคดมว่าเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบนั้นคือ การที่จะเป็นพระอรหันต์และบรรลุธรรมได้ต้องปฏิบัติทุกภิกขุที่เคร่งครัดแบบอย่างของพรพราหมณ์ทั้งหลายในอดีต แต่นี่พระสมณโคดมกลับทำตรงกันข้าม จึงไม่น่าเชื่อว่าจะได้ตรัสรู้ธรรม แม้พระพุทเจ้าจะทรงยืนยันว่าได้ตรัสรู้ธรรมแล้วถึง 2-3 ครั้ง พระปัญจวคดียังไม่เชื่ออยู่นั่นเอง ในที่สุดพระองค์ได้ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอยังจำได้หรือไม่ว่า ถ้อยคำเช่นนี้เราได้เคยกล่าวในกาลก่อนแต่เนี่” พระปัญจวคดียกราบทูลว่า “ถ้อยคำเช่นนี้ไม่เคยได้ฟังมาก่อน พระพุทเจ้าข้า” คราวนี้พระปัญจวคดียอมเชื่อด้วยดี

หากพิจารณาในการใช้เหตุผลในที่นี้ พระพุทเจ้าทรงใช้วิธีการย้อนถามแบบง่ายๆ ว่า ถ้อยคำแบบนี้เคยฟังหรือไม่เคยฟัง แทนที่พระองค์จะตรัสเหมือนเดิมว่า ตถาคตเป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง... แต่พระองค์ทรงยืนยันคำพูดเดิมนั้นแหละมาเป็นยืนยันแบบ เคยฟังหรือไม่เคยฟัง

4. เป้าหมายของการใช้เหตุผล

ความหมายของการใช้เหตุผลหรือตรรกวิทยา หรือตรรกศาสตร์ว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือของวิชาปรัชญาในการแสวงหาความจริง เมื่อเป็นเครื่องมือ หน้าที่ของเครื่องมือก็ต้องทำการพิสูจน์ให้เห็นความจริง หรือได้ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือเป็นที่ยอมรับ หรือมีผลสรุปอย่างสมเหตุสมผลเป็นหลักฐานที่ทุกคนยอมรับ หรือกล่าวให้สั้นคือเป้าหมายของการใช้เหตุผลคือการทำหน้าที่พิสูจน์ความจริงตามกระบวนการคิดตรึงตรงจนได้ผลเป็นที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ อาจแบ่งเป้าหมายได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1. การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง 2. การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้

1) การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง

การใช้เหตุผลนั้นเป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาความจริงอย่างหนึ่งที่นักปรัชญาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อค้นหาความจริง ซึ่งความจริงนั้นมี 2 ระดับคือ 1. ความจริงที่อยู่ในระดับประสาทสัมผัส 2. ความจริงที่เหนือประสาทสัมผัส ความจริงในระดับประสาทสัมผัส เช่น ผนตกถนนจึงเปียก เราสามารถเห็นด้วยตาของเรา แล้วโยงไปหาเหตุว่ามาจากอะไร ซึ่งก็รู้ได้ทันทีว่าเพราะผนตก ส่วนความจริงที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสต้องอาศัยการคิดอย่างเป็นระบบจึงจะได้รับความจริง เช่น เจ้าชายสิทธัตถะเมื่อสมัยยังไม่ได้ผนวชได้สดับคำของพระนางกิสาคโคตมิแล้วทรงคิดว่า “พระนางกิสาคโคตมิตรัสอย่างนี้ว่า หทัยมารดา หทัยของบิดา หทัยของปชาบดี ดูเห็นอรรถภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้” จากนั้นพระโพธิสัตว์ทรงคิดต่อไปว่า

เมื่อไฟ คือ ราคะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟ คือ โทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อความเราร้อน คือกิเลสทั้งปวงมีฐานะและทิวฐิ เป็นต้น ดับแล้วขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ พระนางให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเราก็กำลังเที่ยวแสวงหาหนิพพานอยู่เราควรจะทำอย่างไรจะไปขอแสวงหาหนิพพานเสียวันนี้ทีเดียว (ช.ชา.อ. (บาลี) 1/91-92)

จะเหตุได้ว่า การคิดอย่างเป็นระบบทำให้เจ้าชายได้มุ่งหน้าเพื่อแสวงหาความจริงอันเป็นอมตะ ดังนั้นการใช้เหตุผลจึงเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความจริงได้ ดังที่พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ได้กล่าวว่า ตรรกวิทยาเป็นวิทยาที่ว่าด้วยอาการคิดหาเหตุผล บางที่ท่านก็แสดงว่าเป็นวิทยาที่กล่าวด้วยกฎแห่งความนิก... ปราชญ์ต่างๆ คิดตั้งวิทยาด้วยการคิดตามเหตุผลดังนี้ขึ้น เรียกว่า ตรรกวิทยา และ

โดยที่ตรรกวิทยาเป็นวิทยาที่ว่าด้วยความนึก อันเป็นเหตุให้เกิดความรู้ทั้งปวง ตรรกวิทยาจึงได้ชื่อว่า เป็นวิทยาของวิทยาทั้งสิ้น และในการสังเกตค้นคว้าหาวิทยาอื่นๆ ก็ต้องอาศัยตรรกวิทยาเป็นประมาณ ถ้าคิดเหตุผลถูกต้องก็เป็นอันถูกต้อง ถ้าจับเหตุผลผิดก็เป็นอันผิดหมด ตรรกวิทยาเปรียบเหมือนเป็นครู ของผู้ที่หาวิทยาอื่นๆ ถ้าปราศจากครูเสียแล้ว วิทยาที่หาได้นั้นจะถูกดีและเลวเพียงไร ก็ยังไม่ รับประกันได้ (พระไพศาลศิลปศาสตร์, 2543)

จะเห็นได้ว่า ตรรกวิทยาเป็นศาสตร์ที่ใช้สำหรับค้นหาคำตอบที่เป็นองค์ความรู้จริง ที่ สามารถนำไปเป็นหลักฐานเป็นข้ออ้างที่น่าเชื่อถือ ท่านจึงยกย่องว่าศาสตร์นี้เป็นเสมือนครูของศาสตร์ อื่น ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ ได้กล่าวสรุปการอ้างเหตุผลกับความจริงว่า การใช้ เหตุผลที่ดีหรือสมบูรณ์แบบมีเงื่อนไข 2 ข้อ คือ ข้ออ้างจริงและมีความถูกต้องแบบนิรนัยหรืออุปนัย อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าคำนึงถึงการอ้างเหตุผลเพื่อหาความจริงก็จะมีวิธีการให้คำนิยามความถูกต้อง แบบนิรนัยและอุปนัยอย่างหนึ่งคือ

1. การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องแบบนิรนัย คือ การอ้างเหตุผลที่ ถ้า ข้ออ้างจริง เป็นไปไม่ได้ ที่ข้อสรุปจะเป็นเท็จ

2. การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องแบบอุปนัย คือ การอ้างเหตุผลที่ ถ้า ข้ออ้างจริง มีความ น่าจะเป็นสูงที่ข้อสรุปจะจริง (คณะผู้สอนวิชาการใช้เหตุผล ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์, 2550)

จากข้อความข้างต้นนี้ คณะได้ให้คำอธิบายว่า คำว่า ถ้า เป็นคำสำคัญ การที่มีคำนี้อยู่ไม่ได้ หมายความว่า การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องจะต้องมีข้ออ้างที่จริง แต่หมายความว่า การอ้างเหตุผลที่ถูกต้อง ไม่จำเป็นต้องมีข้ออ้างที่จริง แต่ถ้าข้ออ้างจริง การอ้างที่ถูกต้องจะนำไปสู่ความจริง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เรื่องข้ออ้างจริงกับเรื่องการอ้างเหตุผลอย่างถูกต้องเป็นคนละเรื่องกัน ความจริงเป็นคุณสมบัติของ ข้อความ ส่วนการอ้างเหตุผลที่ถูกต้องเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างข้อความ ดังนั้น การอ้างเหตุผล หนึ่งอาจจะมีข้ออ้างเท็จทั้งหมด แต่อ้างไปสู่ข้อสรุปได้ถูกต้อง เช่น ตัวอย่างคนทุกคนมีปีก และอะไรที่มีปีกบินได้ทั้งหมด ดังนั้น คนทุกคนบินได้ และการอ้างเหตุผลหนึ่งอาจจะมีข้ออ้างจริงทั้งหมด แต่อ้าง ไปสู่ข้อสรุปได้ไม่ถูกต้อง เช่น ค้างคาวทุกตัวบินได้และนกแทบทุกชนิดบินได้ ดังนั้น ค้างคาวทุกตัว เป็นนก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของ ตรรกศาสตร์ว่า “ตรรกศาสตร์คือวิชาว่าด้วยการคิดแบบบใช้เหตุผล พร้อมด้วยกฎเกณฑ์และเงื่อนไข ต่างๆ ที่ถือเป็นวิธีในการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง ตามแนวทางของศาสตร์และศิลป์ เพื่อให้บรรลุถึง ความจริงและสามารถแสดงความจริงนั้นออกมาได้อย่างถูกต้องอีกด้วย (สิทธิ บุตรอินทร์, 2522) แสดงให้เห็นว่า นอกจากจะเป็นศาสตร์ที่เป็นการใช้ความคิดแบบมีเหตุผลแล้ว ยังเป็นทั้งศาสตร์และ ศิลป์ และใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุถึงความจริงและตรวจสอบความจริงนั้นด้วย

2) การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้

ความรู้เป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่มนุษย์มุ่งแสวงหา ความรู้เป็นเสมือนอาหารอย่างหนึ่ง ที่สนองความต้องการของสมอง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ชอบคิดนึก ชอบตรึกตรองหาเหตุผลเพื่อ ประกอบในการดำเนินชีวิตและเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น เมื่อตรึกตรองด้วยเหตุผลจนเป็นที่ แนใจได้ว่าเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ความรู้นี้ก็จะถูกรวบรวมเป็นศาสตร์หรือเป็นแหล่งวิทยาการต่อไป

นักคิดนักตรรกะตรงทั้งฝ่ายตะวันตกและตะวันออกพิจารณาในแง่ของความอยากรู้อยากเห็น แล้วต่างก็มีแนวคิดไม่ต่างกันเท่าใดนัก จะต่างกันก็อยู่ที่บริบททางสังคมซึ่งสังคมตะวันตกนั้นเกิดจากความต้องการเอาชนะธรรมชาติ วิธีการคิดจึงคิดในแง่ของผู้ที่จะต้องเอาชนะให้ได้ ความรู้จึงเป็นเหมือนอำนาจสำหรับทำให้มนุษย์ชนะธรรมชาติ ต่างจากตะวันออกที่มองธรรมชาติเป็นเสมือนเพื่อน เป็นสภาพที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ การคิดของชาวตะวันออกจึงคิดในลักษณะถามว่าทำไม จึงเป็นเช่นนี้เช่นนั้น ทั้งนี้เพื่อต้องการรู้แล้วให้คำตอบที่ถูกต้องตามที่มันเป็นไปอย่างไร

5. ความสำคัญของการคิดเชิงวิเคราะห์

การคิดเชิงวิเคราะห์นับว่าเป็นพื้นฐานการคิดในมิติอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการคิดเชิงกลยุทธ์ การคิดเชิงเปรียบเทียบ การคิดเชิงสร้างสรรค์ การคิดเชิงวิเคราะห์ทำให้เราทราบความเป็นไปเป็นมา รู้ว่าเรื่องนั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ดังนั้นในสังคมควรมีการฝึกคิดแบบการคิดเชิงวิเคราะห์ การจำแนก แยกแยะ องค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกเป็นส่วนๆ เพื่อค้นหาว่าทำมาจากอะไร มีองค์ประกอบอะไร ประกอบขึ้นมาได้อย่างไร เชื่อมโยงกันอย่างไร และหากเราจะแจกแจงหน้าของการวิเคราะห์ สามารถแจกแจงได้ดังนี้ แจกแจงเพื่อให้รู้ว่าสิ่งนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง การวิเคราะห์ทำให้เรารู้ว่าสิ่งนั้นทำมาจากอะไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง

การคิดเชิงกลยุทธ์และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ต้องประกอบกันเพื่อให้เกิดกลยุทธ์ที่โดดเด่น กล่าวได้ว่าความแตกต่างเป็นก็เหมือนคนละ ด้านของเหรียญเดียวกันปัญหาที่องค์กรส่วนใหญ่ประสบ คือ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ หรือการจัดการเชิงกลยุทธ์ ถูกทำให้มีสภาพคล้ายกับการบริหารแผนงาน โครงการแบบดั้งเดิม การคิดเชิงกลยุทธ์เกี่ยวข้องกับวิธีการคิดที่มีลักษณะเฉพาะและชัดเจน เป็นกระบวนการสังเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากสัญชาตญาณ (Intuition) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ผลลัพธ์ของการคิด เชิงกลยุทธ์จึงมีลักษณะเป็นองค์รวมของทั้งองค์การ ความคิดเชิงกลยุทธ์มีลักษณะเป็นความรู้และ ความสามารถเฉพาะตัว ในการสร้างสรรค์แนวทางการปฏิบัติงาน ความคิดเชิงกลยุทธ์จึงเป็นทั้งศาสตร์และ ศิลป์ที่เป็นพิมพ์เขียวขององค์การ (Hamel and Prahalad, 2005) หากพิจารณาว่ากลยุทธ์ที่ดี ต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ขององค์กร ในมิตินี้การคิดเชิงกลยุทธ์จึง เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ เป็นทักษะที่ผู้บริหาร สามารถฝึกฝนได้ โดยการคิดเชิงกลยุทธ์ยังประกอบด้วย การคิดในหลายทักษะ ตั้งแต่การคิดเชิงวิเคราะห์การ คิดเชิงตัวเลข การคิดเชิงสะท้อน การคิดเชิงทำนาย การคิดเชิงจินตนาการ การคิดเชิงสร้างสรรค์ การคิดเชิง วิพากษ์ การคิดเชิงความรู้สึก การคิดเชิง จริยธรรม การคิดเชิงปฏิบัติการคิดเชิงการเมือง การนำไปใช้ก็ แตกต่างไปตามวัตถุประสงค์และ ขั้นตอนของการคิด (Wootton and Horne, 2001) การคิดเชิงวิเคราะห์เป็นพื้นฐานของทักษะของ บุคคลที่จะประสบความสำเร็จ การคิดเชิงวิเคราะห์เป็นทักษะที่บุคคลสามารถพัฒนาได้

ดังนั้นการวิเคราะห์ที่มีความสำคัญมากทำให้เราสามารถแยกแยะประเด็นได้ การวิเคราะห์มี หลายประเภท เช่น การวิเคราะห์ข่าวทำให้เราสามารถเข้าใจที่ไปที่มาของข่าว การวิเคราะห์ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้เราสามารถเข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจได้

โดยปกติแล้วการคิดวิเคราะห์ของคนเรานั้นจะเกี่ยวข้องกับความสามารถในการใช้เหตุผล มนุษย์เราใช้การวิเคราะห์ 2 แบบเพื่อหาข้อสรุป คือ การใช้เหตุผลแบบอุปนัย และการใช้เหตุผลแบบ นิรนัย สมอมเกี่ยวข้องกับการคิดวิเคราะห์โดยทำหน้าที่ดังนี้

- ตีความข้อมูลที่ได้รับเพื่อทำความเข้าใจ
- หาเหตุผลเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อสืบค้นความจริง
- ประเมินคุณค่าของสิ่งต่างๆ เพื่อการตัดสินใจ
- แจกแจงองค์ประกอบเพื่อให้เห็นภาพรวมทั้งหมดของเรื่องนั้น

ความหมายของการคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงวิเคราะห์คือ ความสามารถในการแจกอองค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่าง องค์ประกอบเหล่านั้น เพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของสิ่งที่เกิดขึ้น

การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยให้เราสามารถค้นพบข้อเท็จจริง และองค์ประกอบการคิดเชิง วิเคราะห์มีดังนี้

- ความสามารถในการตีความ เราจะไม่สามารถวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้ หากเราไม่เข้าใจใน สิ่งนั้น การที่เราจะเข้าใจในสิ่งนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องรู้วิธีการตีความ การตีความอาจจะเกิด จากการตีความจากประสบการณ์ การตีความจากข้อเขียน เป็นต้น

- ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะวิเคราะห์ เราจำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นเป็นอย่างดี เพราะจะช่วยให้เรากำหนดขอบเขตได้

- ความซึ้งสังเกต ช่างสงสัยและช่างถาม วิเคราะห์จะต้องเป็นคนซึ้งสังเกต ช่างสงสัย และช่างถามเพื่อให้เราสามารถหาค่าประกอบในการวิเคราะห์ได้อย่างครบถ้วน

- ความสามารถในการหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล นักวิเคราะห์จะต้องมีความสามารถในการเชื่อมโยงรู้ว่าอะไรเชื่อมโยงกับอะไร

เหตุใดจึงต้องคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงวิเคราะห์เป็นการคิดในระดับพื้นฐานหากเรา ต้องการประสบความสำเร็จและความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต เราจำเป็นจะต้องมีวิธีการคิด แบบนักคิดเชิงวิเคราะห์การคิดเชิงวิเคราะห์พอสรุปประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

- การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยส่งเสริมความฉลาดทางสติปัญญา
- ช่วยให้คำนึงถึงความสมเหตุสมผลของขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
- ช่วยลดการอ้างประสบการณ์ส่วนตัวเป็นข้อสรุปทั่วไป
- ช่วยขุดค้นสาระของความประทับใจครั้งแรก
- ช่วยตรวจสอบการคาดคะเนบนฐานของความรู้
- ช่วยวินิจฉัยข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ส่วนบุคคล
- การคิดวิเคราะห์ เป็นพื้นฐานการคิดในมิติอื่นๆ
- การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยในการแก้ไขปัญหา
- การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยในการประเมินและการตัดสินใจ
- การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยให้ความคิดสร้างสรรค์สมเหตุสมผล
- การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยให้เข้าใจแง่มุมกระจ่าง

ดังนั้น การคิดวิเคราะห์เป็นการคิดที่ช่วยเพิ่มโอกาสแห่งความสำเร็จ ช่วยให้เราเป็นคนที่ไม่ทำสิ่งต่างๆ อย่างเลื่อนลอย แต่รู้จักกำหนดเป้าหมายและมีวัตถุประสงค์ล่วงหน้าในการทำสิ่งต่างๆ อย่างชัดเจน ช่วยให้เราเรียนรู้ที่จะมองอนาคต มองตนเองและสภาพแวดล้อม ทำให้สามารถรับมือกับสภาพการณ์ต่างๆ ที่เผชิญอยู่และสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยลดการกระทำที่ไม่จำเป็น การเสียพลังงานและทรัพยากรต่างๆ โดยเปล่าประโยชน์ ช่วยทำให้เรามีโอกาสประสบความสำเร็จมากกว่าคนที่ไม่รู้จักการคิดเชิงวิเคราะห์

6. การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุ

ในการทำความเข้าใจของรูปแบบการใช้เหตุผลที่พระโมคคัลลีบุตรใช้ในคัมภีร์กถาวัตถุเพื่อประเมินความสมเหตุสมผลนั้น เครื่องมือในการทำความเข้าใจอันได้แก่ ตรรกวิทยาตะวันตกถือว่าช่วยได้มากในทางตรรกวิทยานั้น การอ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้จะต้องประกอบด้วยข้อความสองส่วนอันได้แก่ 1. ข้อความส่วนที่เป็นเหตุผลหรือข้อความที่ใช้ในการสนับสนุนข้อสรุป ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้ออ้าง” 2. ข้อความส่วนที่เป็นการสรุปหรือข้อความที่ได้รับสนับสนุนข้ออ้าง ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้อสรุป” ความสมเหตุสมผลของการใช้เหตุผลหรืออ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปของการอ้างเหตุผลที่ใช้กันในวงการตรรกวิทยาจะต้องอยู่ในรูปแบบของอ้างเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างสองอย่างนี้

1) การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย หมายถึง การอ้างเหตุผลในลักษณะที่ว่า ความจริงของข้ออ้างจะเป็นตัวกำหนดว่าข้อสรุปต้องเป็นจริง เป็นไปไม่ได้ที่ข้อสรุปจะเป็นเท็จในกรณีที่อ้างเป็นจริงทั้งหมด การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยถือว่าเป็นการอ้างเหตุผลที่ให้ความแน่นอน ในเรื่องของความจริงเชิงตรรกะ เพราะเป็นการอ้างเหตุผลที่ยึดรูปแบบของการแจงเหตุผลเป็นหลักมากกว่าที่จะคำนึงถึงเนื้อหา

2) การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย หมายถึง การอ้างเหตุผลในลักษณะที่ว่าความจริงของข้ออ้างสามารถกำหนดให้ข้อสรุปมีความเป็นไปได้สูงกว่าจะจริงแม้ว่าข้อสรุปอาจจะเป็นเท็จก็ได้ในบางกรณีการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยถือว่าเป็นการอ้างเหตุผลที่ให้ความเพียงแต่ความน่าจะเป็นในเรื่องของความจริงเชิงตรรกะเพราะเป็นการอ้างเหตุผลที่คิดเนื้อหาของข้ออ้างเหตุผลเป็นหลักมากกว่า

7. สรุป

การใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์กถาวัตถุนั้นชัดเจนว่าเป็นเรื่องของ การตรวจสอบความถูกต้องและความผิดพลาดของความรู้เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ของหลักมหาประเทศพิจารณาจากนี้ เครื่องมือในการตรวจสอบถูกต้องและความผิดพลาดของความรู้ที่สามารถทำหน้าที่ในการตอบข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ได้โดยตรงจุดจุดประสงค์มากที่สุดก็คือเกณฑ์ในการใช้เหตุผลแบบนิรนัยในลักษณะที่ว่า ความจริงของข้ออ้างจะเป็นตัวกำหนดว่าข้อสรุปต้องเป็นจริง เป็นไปไม่ได้ที่ข้อสรุปจะเป็นเท็จในกรณีที่อ้างเป็นจริงทั้งหมด การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยถือว่าเป็นการอ้างเหตุผลที่ให้ความแน่นอน การอ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้จะต้องประกอบด้วยข้อความสองส่วนอันได้แก่

1. ข้อความส่วนที่เป็นเหตุผลหรือข้อความที่ใช้ในการสนับสนุนข้อสรุป ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้ออ้าง” 2. ข้อความส่วนที่เป็นการสรุปหรือข้อความที่ได้รับสนับสนุนข้ออ้าง ภาษาตรรกวิทยาเรียกข้อความส่วนนี้ว่า “ข้อสรุป” ความสมเหตุสมผลของการใช้เหตุผลหรืออ้างเหตุผลเพื่อตรวจสอบความรู้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปในลักษณะที่ว่า ความจริงของข้ออ้างเป็นตัวกำหนดความจริงของข้อสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างสรุปของการอ้างเหตุผลที่ใช้กันในวงการตรรกวิทยาจะต้องอยู่ในรูปแบบของการอ้างเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างสองอย่างนี้

8. บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2549). **ลายแทงนักคิด**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ชัคเชสมิเดีย.
- คณะผู้สอนวิชาการใช้เหตุผล ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์. (2550). **การใช้เหตุผล : ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จ้านงค์ ทองประเสริฐ. (2538). **ตรรกศาสตร์ ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิทธิ บุตรอินทร์. (2522). **ตรรกศาสตร์วิชาการใช้เหตุผล**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระยาไพศาลศิลปะวารท. (2543). **ตรรกวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต). (2544). **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทยจำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วศิน อินทสระ. (2548). **ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- สมักร บุรวาส. (2525). **ปัญญาวิวัฒน์ เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา.
- เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน. (2515). **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน แปลโดย เสน่ห์ จามริก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน. (2522). **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน แปลโดย เสน่ห์ จามริก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Hamel, G. and Prahalad, C.K. (2005). Strategy Intent. *Havard Business Review*. 83(7). 148-161.
- Wootton, S. and Horne, T. (2001). **Strategic Thinking: a Step-by-Step Approach to Strategy**. London : Kogan Page.

การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา* PRACTICE OF SAMATHA MEDITATION OF KAYANUPASSANA

พระมหาสากล สุภรเมธี¹, พระครูปลัด สุริยะ ชวนปณโญ²

Phramaha Sakol Subharamedhi¹, Phrakhrupalad Suriya Chavanapanyo²

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด^{1,2}

Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus^{1,2}

Email : shriprachya@gmail.com

บทคัดย่อ

การปฏิบัติสมถกรรมฐานในกายานุปัสสนา เป็นการกำหนดให้สติสัมปชัญญะไปตามอาการของกายที่ทำให้เกิดเป็นอารมณ์เดียว เพื่อให้สติตั้งมั่นหรือการเพ่งเข้าไปในอริยาบถ ธาตุ อากาโรทั้ง 32 ซึ่งเป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา โดยหลักใหญ่แล้วหมายถึง กาย คือ พิจารณาเห็นกายในกาย โดยมีสติสัมปชัญญะ เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัส เพื่อกำดับทุกข์ เห็นแจ้งพระนิพาน อันเป็นไปความมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์

คำสำคัญ : การปฏิบัติ; สมถกรรมฐาน; กายานุปัสสนา

ABSTRACT

The practice of Samatakummutana in Kayanupussana It is to set the consciousness to the symptoms of the body as a single emotion. To be mindful or focused on the symptoms of the 32 symptoms, which is a way to practice the mind to concentrate in Buddhism. The main practice in kayana nashasana is the body is the physical body. With consciousness to get rid of aphicha and sadness. For sorrow See Nirvana The ultimate purpose of Buddhism. Which is the principle and how to practice sorrow.

Keywords : Practice; Samatakummutana; Kayanupussana

1. บทนำ

ในสมัยปัจจุบันนี้ประชาชนชาวพุทธทุกระดับชั้นมีความสนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งคงจะเป็นที่เข้าใจและคงจะพิสูจน์เห็นผลกันมาแล้วว่า การทำสมถะนั้นมีความจำเป็น คือมีความสำคัญเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน ความจริงการปฏิบัติก็มีพื้นฐานนั้นเป็นหลักและวิธีการที่เราจะต้องศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ และจะได้ยึดเป็นหลักแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน โดยอาศัยการปฏิบัติตามทางพระพุทธศาสนา เช่น หมวดสติปัฏฐาน 4 เป็นต้น ซึ่งพุทธศาสนามีหลักในการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการทำสมาธิ ที่มีปรากฏในพระสูตร คือ กายคตาสติสูตร (ม.อ. (ไทย) 14/[51]-[52]) ซึ่งเป็นสูตรหนึ่งที่ได้อธิบายวิธีการหรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ การทำสมาธิเพราะเป็นบันไดขั้นที่สำคัญในการก้าวไปสู่มรรคผลและนิพพาน และตรัสไว้ในหมวดพระสูตรชื่ออื่น เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไว้เป็นหลักจากพระโอษฐ์ด้วยตัวพระองค์เอง

ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นความสำคัญนี้มาแต่แรกตรัสรู้ ขณะประทับอยู่ ณ ต้นอชาปาลนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในอรุเวลาเสนาานิคม ภายหลังตรัสรู้แล้วในสัปดาห์ที่ 5 ก็ได้ทรงปรวิตถถึงสติปัฏฐาน 4 (ส.ม. (ไทย) 19/222/247) และตรัสแทรกไว้ในโอกาสต่างๆ และในพระสูตรต่างๆ มากมายหลายแห่ง เช่น กายสูตร เป็นต้น ซึ่งเป็นพระสูตรโดยตรง ตลอดมาจนในปีที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ขณะประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวัน ไกลนครเวสาลี ก็ทรงมีพระเมตตาตรัสเตือนให้ปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักมหาสติปัฏฐาน ขณะประทับอยู่ ณ เวฬุคามก่อนหน้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน 10 เดือน ก็ตรัสเตือนให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน (ที.ม. (ไทย) 11/112-113/119, ส.ม. (ไทย) 19/190-1/203-6) พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานัน วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานัน สมตฺกิกมมาย ทุกฺขโทมนสฺसानัน อตฺถงคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทฺทํ จตฺตารโ สติปัฏฐานานา” (ที.ม. (บาลี) 10/273/325, ที.ม. (ไทย) 10/373/301) แปลว่า “ทางสายนี้เป็นทางสานเอกทางสายเดียวเท่านั้น เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อระงับความเศร้าโศก ความคร่ำครวญเพื่อดับทุกข์และโทมนัส บรรลุมรรค อริยผล เพื่อรู้แจ้งแห่งพระนิพพาน ได้แก่การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4” และการเจริญกายนุปัสสน

นาเป็นวิธีหนึ่งตามหลักสติปัญญา 4 ด้วย เพราะรูปแบบของวิธีการเจริญกายานุปัสสนาจะทำให้เกิดสมาธิ

เมื่อมีสมาธิแล้วความประมาทก็จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งสมถกัมมัฏฐานนี้เป็นอุบายวิธีที่หยุดความฟุ้งซ่านแห่งจิตซึ่งมักจะฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่างๆ กล่าวคือ หยุดความคิดของจิตไว้ โดยใช้สมาธิยึดติดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามหมวดหมู่มาบริกรรมจนกระทั่งจิตแนบแน่นในอารมณ์นั้น และสงบระงับไม่ฟุ้งซ่านต่อไปสมถกัมมัฏฐานเป็นกรรมฐานที่มุ่งบริหารจิตเป็นหลัก คู่กับวิปัสสนากรรมฐานหมวดของกายานุปัสสนาก็สามารถแยกแยะได้เป็นสมถกัมมัฏฐานเช่นเดียวกัน

ดังนั้นผู้เขียนจึงมีความสนใจในการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา เพื่อให้เกิดความรู้ทางวิชาการและเข้าใจไปตามลำดับของการปฏิบัติกายานุปัสสนา และสามารถส่งผลในการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานไปสู่วิปัสสนากรรมฐานได้อย่างไร และเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเรียนรู้สืบไป

2. ความหมายของสมถกัมมัฏฐาน

คำว่า “สมถะ” มีปรากฏในคัมภีร์พระอภิธรรม (อภิ.สง. (ไทย) 34/253-254/96-97) ว่า สมถะ หมายถึง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไปมา เป็นสภาพของจิตที่มีความสมดุลงามั่น และสงบแห่งสมาธิ ส่วน “กรรมฐาน” นั้นหมายถึง ฐานที่ตั้งการทำงานของจิตที่ผูกจิต หรือสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา ดังนั้น “สมถกัมมัฏฐาน” ก็คือฐานที่ตั้งการทำงานของจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ “การเจริญสมถกัมมัฏฐาน” จึงหมายถึง การพัฒนาจิตให้มีภาวะจิตที่มีความตั้งมั่นเป็นสมาธิ อยู่ในฐานที่ตั้งของจิตไว้ อันเป็นการเจริญสมาธิตามแนวधान 4 ด้วยสัมมาสมาธิบนเส้นทางอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสำคัญ

กรรมฐาน คือ ที่ตั้งแห่งการงาน อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ วิธีฝึกอบรมจิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543) กรรมฐานเป็นที่ตั้งแห่งการทำงานทางใจ ซึ่งหมายถึงการมีสติกำหนดรู้เท่าทันทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้น ยังจิตของผู้ปฏิบัติให้ตื่นอยู่ คือมีการตื่นตัวรู้สึกตัวอยู่เสมอ “ภิกษุควรเป็นผู้ตื่นอยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และควรเป็นผู้เห็นแจ้งแก่กาลในกุศลกรรมทั้งหลายในการประกอบเนื้อๆ ซึ่งกรรมฐาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเป็นผู้ตื่นอยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และเป็นผู้เห็นแจ้งแก่กาลในกุศลกรรมทั้งหลาย ในการประกอบกรรมฐานอยู่พึงหวังผลได้ 2 อย่างคือ อรหันต์ผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็เป็นพระอนาคามี” (ช.อิตติ. (ไทย) 25/47/397) กรรมฐานเป็นวิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการฝึกหัดจิตหรือการอบรมจิตให้สงบสงัด และสว่างจากความทุกข์นั่นเอง กรรมฐานเป็นศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินจิต ซึ่งหมายความว่าเรารู้จักการรักษาคุ้มครองจิตด้วย วิธีการฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดละความวุ่นวายและความเครียดที่เกิดกับร่างกายและจิตของเรา ให้เกิดความเข้มแข็งนำมาใช้ในการปฏิบัติงานทุกอาชีพและก่อให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีความมั่นใจและมีความสุขใจ เพราะจิตที่พัฒนาดีแล้วย่อมมีความสุข และมีความสุขในการทำงาน ประกอบกรรมดี และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและตนเองกรรมฐานเป็นกรรมวิธีในการฝึกอบรมจิตเป็นหน้าที่ที่ควรปฏิบัติเป็นงานของจิตที่ยกระดับให้จิตสูงขึ้น

ส่วนคำว่า สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ สมถะ แปลว่า ความสงบ ในความหมายโดยทั่วไป สมถกัมมัฏฐานจึงหมายถึงวิธีทำจิตให้สงบ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) ได้ให้ความหมายของสมถกัมมัฏฐานว่า “ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์ปกิเลสหรือฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551)

จะเห็นได้ว่า สมถกัมมัฏฐาน จึงหมายถึง อุบายหรือวิธีการที่ทำให้จิตเกิดความสงบ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิธีการที่ทำให้จิตเกิดสมาธิ ในการฝึกสมถกัมมัฏฐานนั้นจะใช้จิตเพ่งที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งหรือวัตถุชนิดใดชนิดหนึ่งให้นานๆ เพื่อให้สงบจากนิวรณ์ เมื่อจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดได้นานแสดงว่าจิตเป็นสมาธิ จึงจัดอยู่ในระดับสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งมีการปฏิบัติทั่วไปไม่เฉพาะในพระพุทธศาสนา

3. อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐาน

อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานมี 40 ประการ จำแนกออกได้ 7 หมวดเพื่อให้เกิดความเข้าใจจึงยกมาแสดงประกอบ ดังนี้

ก. หมวดกสิณ 10 (บ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกสิณเป็นอารมณ์) (ที.ปา. (ไทย) 11/346/361) คำว่า กสิณ แปลว่าทั้งหมด หรือ วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) และตามความหมายของคัมภีร์วิมุตติมรรคว่า ความแผ่ขยายไปทั่วตั้งที่กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลระลึกถึงพระพุทธรูป ปิติภายในย่อมแผ่ซ่านไปทั่วร่างกาย เมื่อบุคคลคิดขยายปฐวีกสิณ กสิณนั้นก็แผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีป จิตที่มีปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ เป็นเหมือนร่างกายที่เอบอบไปด้วยความสุข” (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ศ.9), 2531)

1. ปฐวีกสิณ เอาดินเป็นอารมณ์ ภavnานว่า ปะฐะวี ปะฐะวี หรือ ดิน ดิน
2. อาโปกสิณ เอาน้ำเป็นอารมณ์ ภavnานว่า อาโป อาโป หรือ น้ำ น้ำ
3. เตโชกสิณ เอาไฟเป็นอารมณ์ ภavnานว่า เตโช เตโช หรือ ไฟ ไฟ
4. วาโยกสิณ เอาลมเป็นอารมณ์ ภavnานว่า วาโย วาโย หรือ ลม ลม
5. นีลกสิณ เอาสีเขียวเป็นอารมณ์ ภavnานว่า นีลัง นีลัง หรือ สีเขียว สีเขียว
6. ปิตกสิณ เอาสีเหลืองเป็นอารมณ์ ภavnานว่า ปิตัง ปิตัง หรือ สีเหลือง สีเหลือง
7. โลหิตกสิณ เอาสีแดงเป็นอารมณ์ ภavnานว่า โลหิต โลหิต หรือ สีแดง สีแดง
8. โอทาทกสิณ เอาสีขาวเป็นอารมณ์ ภavnานว่า โอทาทัง โอทาทัง หรือ สีขาว สีขาว
9. อากาสกสิณ เอาอากาศเป็นอารมณ์ ภavnานว่า อากาโส อากาโส หรือ อากาศ อากาศ
10. อาโลกกสิณ เอาแสงสว่างเป็นอารมณ์ ภavnานว่า อาโลโก อาโลโก หรือ แสงสว่าง

แสงสว่าง

ข. หมวดอสุภะ คำว่า อสุภะ แปลว่า ไม่สวยงามไม่งาม มาจากศัพท์เดิมคือ อ+สุภ อ เป็น คำปฏิเสธมาจากบทเดิมคือ น แปลว่าไม่ สุภ แปลว่า สวยงาม ตั้งวิเคราะห์ศัพท์ว่า น สุภ = อสุภ สิ่งที่ไม่สวยงามไม่สวยงาม ชื่อว่า อสุภะ (พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, 2540: 63) อันได้แก่ ซากศพอันมีลักษณะ 10 ประการ

1. เอาซากศพที่ขึ้นพองเป็นอารมณ์ ภavnานว่า อุทุมมาตะรัง

2. เอาชากศพที่มีสีเขียวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วินีละกััง
3. เอาชากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิบุพะกะกััง
4. เอาชากศพที่ขาดเป็นท่อนเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิฉิททะกะกััง
5. เอาชากศพที่ถูกสัตว์กัดขาดวินเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิกขายิตะกะกััง
6. เอาชากศพที่ถูกสัตว์กัดกระจายกระจายเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิกขิตตะกะกััง
7. เอาชากศพที่ถูกฆ่าตายเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า หะตะวิกขิตตะกะกััง
8. เอาชากศพที่มีโลหิตไต่ออกอยู่เป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โลหิตะกะกััง
9. เอาชากศพที่มีหมู่นอนไหลออกอยู่เป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปุพะวะกะกััง
10. เอาชากศพที่เป็นโครงกระดูกเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อัฎฐิกััง (พระธรรมธีรราชมหา

มุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ศ.9), 2549)

ค. หมวดอนุสสติ (ธรรมที่ควรระลึกถึง) คำว่า อนุสสติ หมายความว่า การระลึกเนื่องๆ อนุสสติมาจากศัพท์เดิมคือ อนุ+สติ, อนุ แปลว่า เนื่องๆ สติ แปลว่า ระลึก ตั้งวิเคราะห์ศัพท์ว่า อนุ+ป ปุณฺ ปุณฺ สติ = อนุสสติ การระลึกเนื่องๆ ชื่อว่า อนุสสติ (พระปลัดวิสุทฺธิ คุตตชโย, 2540)

1. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ภาวนาว่า พุทโธ
2. อัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระธรรม ภาวนาว่า อัมโม
3. สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ ภาวนาว่า สังโฆ
4. สีลานุสสติ ระลึกถึงศีลของตน ภาวนาว่า สีลััง เม ปริสุทฺธัง
5. จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว ภาวนาว่า ทานัง เม ปริสุทฺธัง
6. เทวตานุสสติ ระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา ภาวนาว่า มัยหัง สัทธาที

คุณาสังวิซันตี

7. อุปमानุสสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์ ภาวนาว่า มะหะนิมมะหะโน ปิสาสวินะโย อาละยะสะมุคฺคาโต วัฏฏุปัจเฉโท ตัณ्हักขะโย วิวราโค นิโรโธ นิพพานัง

8. มรณานุสสติ ระลึกถึงความตายอันจะมาถึงตน ภาวนาว่า
 - 8.1 สัตต่านัง มรณัง ฐวััง ความตายของสัตว์ทั้งหลายเป็นของยังยืน
 - 8.2 ซีวิตัง อัทธวััง ซีวิตเป็นของไม่ยังยืน
 - 8.3 อวัังสัง มยา มริตฺตัพพัง เราจะต้องตายแน่
 - 8.4 มรณปริโยสานัง เม ซีวิตัง ซีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด
 - 8.5 ซีวิตะเมวะ อนิยตัง ซีวิตเป็นของไม่เที่ยง
 - 8.6 มรณัง นิยตัง ความตายเป็นของเที่ยง

9. กายคตาสติ ตั้งสติไว้ในกาย คือ ให้พิจารณาอาหาร 32 มี ผม ขน เล็บ เป็นต้น ภาวนาว่า โลมา นะชา ทันตา ตะโจ, ตะโจ ทันตา นะชา โลมา

10. อานาปานัสสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก (พระธรรมธีรราชมหา มุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ศ.9), 2549)

ในอังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต กล่าวถึง อนุสสติฐานสูตรไว้ 6 ประการ อันเป็นอุปจารกรรมฐานสำหรับคฤหัสถ์ เหมาะกับคฤหัสถ์ เพราะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและให้ความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้ามี 6 ประการ คือ

1. พุธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า
2. ธัมมานุสสติ การระลึกถึงพระธรรม
3. สังฆานุสสติ การระลึกถึงพระสงฆ์
4. สีลानุสสติ การระลึกถึงศีล
5. จาคานุสสติ การระลึกถึงการบริจาค
6. เทเวตานุสสติ การระลึกถึงเทวดา (อง.ฉก. (ไทย) 22/9/240)

ง. หมวดพรหมวิหารหรืออัปป์มัญญา 4 (ธรรมอันประเสริฐ 4 ประการ) คำว่า อัปป์มัญญา หมายความว่า ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ไม่มีจำกัด ฉะนั้น ชื่อว่า อัปป์มัญญา (พระปลัดวิสุทธ์ คุตตชโย, 2540)

1. เมตตา แผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย
2. กรุณา แผ่ความสงสารต่อสัตว์ทั้งหลายที่มีความทุกข์
3. มุทิตา แผ่ความยินดีต่อสัตว์ที่มีความสุข
4. อุเบกขา แผ่ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลายที่มีความสุขความทุกข์ทั้งนี้ในการแผ่เมตตา

กรุณา มุทิตา อุเบกขา พึงแผ่ไปตลอดโลกทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน (ที.ปา. (ไทย) 11/308/280)

จ. หมวดอรุปรธรรม 4 (สิ่งที่ปราศจากรูป ได้แก่ นามธรรม 4 ประการ)

1. อากาสนัญญายตนะ อากาศไม่มีที่สุด
2. วิญญานัญญายตนะ วิญญานไม่มีที่สุด
3. อากิญจัญญายตนะ ความไม่มีอะไร
4. เนวสัญญานาสัญญายตนะ สัญญาละเอียดปราศจากสัญญาหยาบซึ่งจะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (ที.ปา. (ไทย) 11/308/281)

ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (ที.ปา. (ไทย) 11/308/281)

ฉ. หมวดอาหารปฏิกุศลสัญญา 1

อาหารปฏิกุศลสัญญา คือ การกำหนดพิจารณาความเป็นปฏิกุศลในอาหาร (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) 2543: 325) หรือการเพ่งอาหารให้เห็นเป็นของปฏิกุศลน่าเกลียด จัดเข้าในหมวดสัญญา เมื่อบุคคลทำให้มากแล้วย่อมได้ผลมาก มีอานิสงส์มาก สามารถหยั่งลงสู่อมตะ คือ นิพพานมี 5 อย่าง คือ

1. อนิจจสัญญา กำหนดความไม่เที่ยงแห่งสังขาร
2. อนัตตสัญญา กำหนดความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง
3. มรณสัญญา กำหนดความตายว่าจะต้องมาถึงเป็นธรรมดา
4. อาหารปฏิกุศลสัญญา กำหนดความเป็นปฏิกุศลของอาหาร
5. สัพพโลเก อนภริตติสัญญา กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง (อง.ปญจก. (ไทย) 22/61/110)

(ไทย) 22/61/110)

ข. หมวดจตุธาตุวัญฐาน 1

การพิจารณาแยกส่วนต่างๆ ของร่างกายให้เห็นว่าเป็นธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตามลักษณะของธาตุ เมื่อแยกธาตุออกจากกันจะไม่เห็นความเป็นมนุษย์ ความสวยงามไม่มี ความขี้เหร่ไม่มี เป็นเพียงอุปาทานทางจิตเท่านั้น (เสวตร เปี่ยมพงศ์, 2505: 3-4)

4. กายานุปัสสนาในพระพุทธศาสนา

กายานุปัสสนาในพระสูตรต้นตปิฎกมีความหมายอย่างเดียวกับสติปัฏฐานในมรรคมีองค์ 8 ดังนี้ (ที.ม. (บาลี) 10/373/248, ที.ม. (ไทย) 10/373/301) ทั้งหลาย สัมมาสติเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรม วินัยนี้

1) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

2) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

3) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

4) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์ พ.ศ. 2527 ให้ความหมายกายานุปัสสนาไว้ว่า กายานุปัสสนา หมายถึง สติพิจารณากายเป็นอารมณ์ กายนี้สักสักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราตัวเขา เป็นสติปัฏฐานข้อหนึ่ง (พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2527)

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 140-141) ให้ความหมายกายานุปัสสนา หมายถึง กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา - Kayanupassana : contemplation of the body; mindfulness as regard the body) ท่านจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่างคือ อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ 1, อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ 1, สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการทำ ความเคลื่อนไหวทุกอย่าง 1, ปฏิกุลมณสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ 1, ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ 1, นวสีวติกา พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน 9 ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมตาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น 1

สรุปความว่าวิธีปฏิบัติกายานุปัสสนา รวมความแล้วสำคัญอยู่ที่สัมมาสติและกาย ซึ่งหมายถึง การใช้สติในการพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

5. วิธีการปฏิสมถกัมมัฏฐานในกายานุปัสสนา

1. หมวดอิริยาบถและสัมปชัญญะ

ก. **อิริยาบถ** ว่าด้วยการกำหนดรู้กาย คือ อิริยาบถ กล่าวคือ เมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน หรือ ร่างกายอยู่ในอาการอย่างไร ก็รู้ชัดในอาการอย่างนั้นๆ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน”

ภิกษุนั้น เมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใดๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้นๆ ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายใน ในที่นี้หมายถึงอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของตน (ที.ม. (ไทย) 10/375/304) อยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอก ในที่นี้หมายถึงอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของผู้อื่น (ที.ม. (ไทย) 10/375/304) อยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายใน ทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏ อยู่เฉพาะหน้าว่ากายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล ในขณะที่เดิน นักปฏิบัติพึงเจริญรู้เท่าทันสภาวะเคลื่อนไหวทุกอย่างก้าว ด้วยการกำหนดว่า “เดิน หนอๆ” หรือ “ท่าง หนอๆ” หรือ “ยก หนอ อย่าง หนอ เหยียบ หนอ” เมื่อสมาธิแก่กล้ามากขึ้น นักปฏิบัติสามารถรับรู้จิตที่ต้องการจะเดินได้อีกด้วยโดยรู้ว่าจิตที่ต้องการเดินจะเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงเกิดอาการเคลื่อนไหวต่อมา “เอส เอว ปชานาติ คจจมา มีติ จิตตํ อุปปชชติ. ตํ วายํ ชเนติ. วาโย วิญญุตติ ชเนติ. จิตตํ กิริยาวิโยธาตุวิปวาเรน สกลกายสส ปุโรโต อภินิหาโร คมนนติ วุจจติ” (ที.อ. (ไทย) 2/381) เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า จิตที่คิดนี้กว่าจะเดิน ย่อมเกิดขึ้น จิตนั้นย่อมยังธาตุให้เกิดขึ้น ธาตุลมย่อมยังวิญญาณรูปให้เกิดขึ้นการเคลื่อนไหวข้างหน้าของร่างกายทั้งหมด ด้วยการขับเคลื่อนของธาตุลมที่จิตกระทำขึ้น เรียกว่า การเดิน ดังนั้นผู้ปฏิบัติตามรู้สภาวะเดินในปัจจุบันขณะ ย่อมจะมีสติและปัญญาแตกต่างจากการรับรู้ของคนทั่วไป กล่าวคือ เขาย่อมรู้จิตที่ต้องการจะเดินก่อนโดยกำหนดว่า “อยากเดินหนอ” แล้วสามารถตามรู้สภาวะเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุด เขารู้สภาวะเคลื่อนไหวเกิดขึ้นจากจิตที่สั่งให้เคลื่อนไหว และสภาวะเคลื่อนไหวนั้นก็มีความขาดช่วงในระยะที่ยก ย่าง และเหยียบไม่ปะปนกัน หลังจากนั้นก็หยั่งเห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของสภาวะเคลื่อนไหวโดยละเอียด ผู้ปฏิบัติเกิดสภาวะธรรมอย่างนี้ย่อมจะเข้าใจว่าไม่มีตัวเรา ของเรา ซึ่งเป็นผู้เดิน มีเพียงจิตที่สั่งงานและกลุ่มรูปที่เคลื่อนไหวจากระยะหนึ่งไปสู่อีกระยะหนึ่ง มีสภาพไม่เที่ยงเพราะเกิดขึ้นแล้วดับไป เป็นทุกข์เพราะถูกบีบ คั้นด้วยความเกิดดับ และไม่ใช่ว่าตัวตนที่ผู้ใดอาจบังคับบัญชาได้ เขาย่อมเพิกถอน ความเห็นผิดว่ามีบุคคล ตัวตน เป็นเรา ของเรา และละความยึดมั่นในตัวตน

ข. **สัมปชัญญะ** ว่าด้วยการกำหนดรู้กายคือ การเคลื่อนไหว ดังพุทธพจน์ว่าภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การตีม การเคี้ยว การลิ้ม ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายภายใน ในที่นี้หมายถึงสัมปชัญญะ 4 ในกายของตน คือ 1) สาทถกสัมปชัญญะ (รู้ชัด

ว่ามีประโยชน์) 2) สัมผัสสัมปชัญญะ (รู้ชัดสิ่งที่เหมาะสม) 3) โคจรสัมปชัญญะ (รู้ชัดอารมณ์กัมมัฏฐาน) 4) อสัมโมหสัมปชัญญะ (รู้ชัดว่าไม่หลง) ในกายตน (ที.อ. (ไทย) 10/376/305) อยู่พิจารณาเห็นกายในกายภายนอก ในที่นี้คือ สัมปชัญญะ 4 ในกายของผู้อื่น (ที.ม. (ไทย) 10/376/305) อยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุผู้นั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล

พระพุทธองค์ตรัสวิธีเจริญในหมวดสัมปชัญญะว่า

pun jappi bhikkhu oghikkhante bhikkhukhante sammaphanagari hoti (ที.มหา. (ไทย) 10/36/261)

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง คือ ภิกษุยอมทำความรู้สึกตัวในการก้าวในการถอย” ในขณะที่ก้าวหรือถอย พึงตามรู้สภาวะก้าวหรือถอย บริกรรมว่า “ก้าวหนอ” “เดินหนอ” “อย่างหนอ” หรือ “ถอยหนอ” เมื่อวิปัสสนาญาณมีกำลังมากขึ้นจะรับรู้ถึงที่ต้องการจะก้าวหรือถอย พร้อมทั้งสภาวะก้าวหรือถอยที่เป็นสภาวะเคลื่อนไหวชัดเจน ปราศจากตัวตน เรา ของเรา

2. หมวดการกำหนดธาตุ 4

1) **ปฐวีธาตุ** การพิจารณาอาการ 32 ที่มีลักษณะหยาบและแข็งกระด้าง เป็นแหล่งที่เกิด ตั้งอยู่ต่อเนื่องกัน หรือดำรงอยู่ภายใน แต่ต่างไม่รับรู้ซึ่งกันและกัน เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนาครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ในตอนเช้าได้เสด็จออกบิณฑบาตโดยมีพระราหูลตามเสด็จไปทางเบื้องหลังพระพุทธเจ้าผินพระพักตร์ไปรับสั่งกับพระราหูว่า ให้มองรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ไม่ว่าจะป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ไกลหรือใกล้ก็ตาม ว่า “นั่นไม่ใช่ของเราเราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” (ม.ม. (ไทย) 13/113/125) โดยเฉพาะรูปที่อยู่ภายในร่างกาย เป็นของเฉพาะตน เป็นของแข็ง เป็นของหยาบ ที่กล่าวข้างต้นที่เรียกว่า ปฐวีธาตุ และการมองปฐวีธาตุด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” จะเป็นผลให้มีความเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนดในปฐวีธาตุได้ (ม.ม. (ไทย) 13/114/126)

2) **อาโปธาตุ** การพิจารณาอาการ 32 ที่มีลักษณะเอิบอาบ เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนาอัพยาทุกต่างเปล่า มีไช้สัตว์ เป็นน้ำหย่น มีอาการซึมซาบ ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว (มันใส) น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูล (ปัสสาวะ) อาโปธาตุที่เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตนนี้ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือเห็น อาโปธาตุด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” จะส่งผลให้มีความเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนดในอาโปธาตุได้ (ม.ม. (ไทย) 13/115/127)

3) **เตโชธาตุ** ในขณะที่ผู้ประกอบความเพียร พิจารณาอาการ 32 เช่น ผมเป็นต้น อยู่那儿ให้พิจารณาในส่วนของความเป็นธาตุไฟ ต่อไปว่า สิ่งใดที่เป็นเหตุให้กายมีความอบอุ่น สิ่งนั้นเป็นส่วนหนึ่งในร่างกาย เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอัพยาทุกต่างเปล่าไม่มีไช้สัตว์ มีอาการร้อนเตโชธาตุที่

เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตน เป็นของเราร้อน มีความเราร้อนได้แก่ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกาย ให้อบอุ่น ให้อุณหภูมิให้เราร้อน ธรรมชาติที่เป็นเครื่องย่อยสิ่งที่กินแล้ว ต้มแล้ว เคี้ยวแล้ว และลิ้มรสแล้ว ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา พึงเห็นเตโชธาตุด้วยปัญญาอันชอบธรรม ตามความเป็นจริงว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ย่อมส่งผลให้มีความเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนดในเตโชธาตุได้ (ม.ม. (ไทย) 13/116/127-128)

4) วาโยธาตุ การกำหนดในใจลมพัดอยู่ในร่างกาย เป็นลมพัดขึ้นเบื้องบนลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมพัดอยู่ในท้อง ลมพัดอยู่ในไส้ ลมพัดตามร่างกาย ลมหายใจออกเข้า จัดเป็นวาโยธาตุ (ธาตุลม) เป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา เป็นอภัยากฤต ว่างเปล่ามิใช่สัตว์ มีอาการเคลื่อนไหววาโยธาตุที่เป็นภายในเป็นของเฉพาะตนนี้ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือเห็นวาโยธาตุด้วยปัญญาอันชอบธรรม ตามความเป็นจริงว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่นนั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ย่อมส่งผลให้มีความเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนดในวาโยธาตุได้ (ม.ม. (ไทย) 13/117/127) หากพิจารณาอาการ 32 จำแนกธาตุ 4 แล้ว ก็มัญฐานยังไม่สำเร็จ ให้เจริญโดยย่อพร้อมทั้งลักษณะ เรียงตามลำดับ หมุนเป็นวงจร ดังนี้

(1) พิจารณากำหนดสิ่งที่มีลักษณะกระด้างเป็นปฐวีธาตุ ลักษณะเอิบอาบเป็นอาโป ธาตุ ลักษณะอบอุ่นเป็นเตโชธาตุ ลักษณะพัดไปมาเป็นวาโยธาตุ

(2) พิจารณากำหนดจาก อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ปฐวีธาตุ

(3) พิจารณากำหนดจาก เตโชธาตุ วาโยธาตุ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ

(4) พิจารณากำหนดจาก วาโยธาตุ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ

การพิจารณาหมุนเวียนอยู่ ดังที่กล่าวในข้อ (1)-(4) ธาตุทั้งหลายย่อมปรากฏเมื่อไฟใจธาตุเหล่านี้ย่อยย่อยๆ อุปจารณาสมาธิ (สมาธิแน่วแน) ย่อมเกิดขึ้น และหากยังไม่เกิดอุปจารณาสมาธิผู้บำเพ็ญต้องเจริญโดยแยกพร้อมทั้งลักษณะ เช่น กำหนดผม ลักษณะกระด้างในผมเป็นปฐวีธาตุลักษณะเอิบอาบในปฐวีธาตุ เป็นอาโปธาตุ เป็นต้น คือ กำหนดพิจารณาให้ละเอียดยิ่งขึ้น

3. หมวดการกำหนดอาการ 32

ผู้บำเพ็ญเพียรเมื่อกำหนดพิจารณาส่วนทั้งหลายในกายทั้ง 32 ส่วน เช่น การกำหนดผมด้วยการพิจารณาด้วยสี สันฐาน ทิศ โอกาส และเขตกำหนด ได้แล้ว และตั้งจิตว่าในภาวะที่เป็นของน่าเกลียด น่ารังเกียจ พิจารณาอาการ 32 ไปตามลำดับ ไม่เรื้อรัง จากผมไปถึงมูตรจนกระทั่งผู้บำเพ็ญเพียรมองเห็นภาพของส่วนต่างๆ ของร่างกาย หรืออาการ 32 ได้ในเวลาเดียวกันไม่มีภาพใดเกิดก่อนหรือเกิดหลัง เช่น เดียวกับการมองเห็นพวงมาลัยดอกไม้ที่ร้อยเรียงดอกไม้ 32 ชนิด ด้วยเส้นด้ายเดียวกัน ซึ่งผู้บำเพ็ญเพียรก็จะละภาพของความเป็นคน เหลือเพียงกองแห่งส่วนเหล่านั้น และเมื่อสามารถพิจารณาโดยละเอียดได้แล้ว คือ พิจารณาเฉพาะส่วนที่ปรากฏเห็นชัดแล้วจะเกิดเป็นสมาธิแน่วแนไปตามลำดับ จาก อุกคหนิมิต คือ นิमितติตาติดใจ จนหลับตามองเห็นสิ่งที่เพ่งหรือนึกได้ และต่อไปถึง ปฏิภาคนิมิต คือ นิमितเสมือน หรือนิมิตเทียบเคียง ที่จำได้หมายความว่าความน่ารังเกียจ จะนึกขยายหรือย่อส่วนภาพ ติตาติดใจนั้นได้ตามปรารถนา เมื่อผู้บำเพ็ญเพียรทำความเข้าใจให้มากขึ้นแล้ว ย่อมบรรลุไปสู่ปฐมฌาน อนึ่ง บุคคลผู้บำเพ็ญ ภายคตาสติ ย่อมอดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ย่อมครอบงำความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้วอยู่ด้วย เพราะผู้บำเพ็ญสาธยายใจ ครอบงำได้ ไม่กลัวภัยที่เกิดขึ้น เป็นผู้ทนต่อความร้อน ความหนาวมีความอด

กลั่นต่อทุกขเวทนาอันแรงกล้าที่สามารถคร่าชีวิตของตนได้ จะเป็นผู้ใด ฆาน 4 คือ มีอุเบกขาและ
เอกัคคตา อันเป็นความวางใจเฉยได้ ไม่นิยมดิ้นร้าย และมีจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว เป็นผู้ที่มีสมาธิ
เลยไปถึงขั้นอภิญญา 6 พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย พอสรุปได้ว่า “กายคตาสติ เป็นหนทางสู่
การดับกิเลสให้ถึงอสังขตธรรม อันเป็นสิ่งที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง หรือปรุงแต่งไม่ได้ คือ นิพพาน” (ส.สพ.
(ไทย) 18/366/448) กายคตาสติเป็นหนึ่งในธรรมอันเป็นเอก ธรรมอันเป็นเอก ได้แก่ พุทธานุสสติ
(การระลึกถึงพระพุทธเจ้า) ธัมมานุสสติ (การระลึกถึงพระธรรม) สังฆานุสสติ (การระลึกถึงพระสงฆ์) สี
ลานุสสติ (การระลึกถึงศีล) จาคานุสสติ (การระลึกถึงการบริจาค) เทวตานุสสติ (การระลึกถึงเทวดา) อา
นาปานุสสติ (สติกำหนดลมหายใจเข้าออก) มรณุสสติ (การระลึกถึงความหมาย) กายคตาสติ (สติอันไป
ในกาย) อุปमानุสสติ (การระลึกถึงธรรมอันเป็นที่สงบ) (อง.เอกก. (ไทย) 20/296-297/37) ที่บุคคล
เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบ
ระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ภิกษุที่เจริญเจริญกายคตาสติ ทำให้มากแล้ว ย่อมเกิดผลแก่ตน
ในปัจจุบัน (อง.เอกก. (ไทย) 20/563-597/51-54) ดังนี้

1) จิตย่อมเกิดกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นส่วนแห่งวิชา 8 ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ
มี 8 ประการ คือ 1. วิปัสสนาญาณ (ญาณที่เป็นวิปัสสนา) 2. มโนมยิทธิ (ฤทธิ์ทางใจ) 3. อิทธิวิชา
(แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้) 4. ทิพพโสต (หูทิพย์) 5. เจโตปริยญาณ (ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้) 6. ปุพเพนิ
วาसानุสสติ (ระลึกชาติได้) 7. ทิพพจักขุ (ตาทิพย์) 8. อาสวักขยญาณ (ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ) (อง.
เอกก.อ. (บาลี) 1/563/472)

2) เกิดความสังเวชใหญ่ เป็นมรรคแห่งวิปัสสนา

3) เกิดประโยชน์ใหญ่ เป็นทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล เป็นฉนวนที่ทำให้ละสังโยชน์ได้

4) เพื่อธรรมเป็นแดนเกษมจากสังโยชน์ใหม่ คือ นิพพาน

5) เพื่อสติและสัมปชัญญะ

6) เพื่อให้ได้ญาณทัสสนะ

7) เพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

8) เพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลแห่งวิชา และวิมุตติ (อง.เอกก.อ. (บาลี) 1/564-570)

9) เกิดกายสงบ จิตสงบ วิตกวิจารณ์สงบ ทำให้ธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชา เจริญเต็มที่

10) อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็จะดับ

11) กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์

ยิ่งขึ้น

12) ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาเกิดขึ้นย่อมละ อสมินานะ อสมินานะ หมายถึง ความสำคัญตน
เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ มี 9 ประการ 1. เป็นผู้เลืคกว่าเขาสำคัญตัวว่าเลืคกว่าเขา 2. เป็นผู้เลืคกว่า
เขาสำคัญตนว่าเสมอเขา 3. เป็นผู้เลืคกว่าเขาสำคัญตนว่าเร็วกว่าเขา 4. เป็นผู้เสมอเขาสำคัญว่าตัว
เลืคกว่าเขา 5. เป็นผู้เสมอเขาสำคัญตัวว่าเสมอเขา 6. เป็นผู้เสมอเขาสำคัญตัวว่าเร็วกว่าเขา 7. เป็นผู้
เร็วกว่าเขาสำคัญตัวว่าเลืคกว่าเขา 8. เป็นผู้เร็วกว่าเขาสำคัญตัวว่าเสมอเขา 9. เป็นผู้เร็วกว่าเขา
สำคัญตัวว่าเร็วกว่าเขา (ขุ.ม. (ไทย) 29/21/96-97) ได้ อนุสัยถึงความถอนขึ้นย่อมละสังโยชน์
อนุสัยหรือสังโยชน์ มี 7 คือ กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) ปฏิฆะ (ความขัดใจ) ทิฏฐิ (ความเห็นผิด)

วิจิกิจฉา (ความลั้งเลใจ) มานะ (ความถือตัว) ภวราคะ (ความกำหนดในภพ) อวิชา (ความไม่รู้แจ้ง) ได้ (ที.ปา. (ไทย) 11/330/337)

13) ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกฉานแห่งปัญญา

14) เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ

15-17) มีความเข้าใจแจ่มแจ้งธาตุหลายชนิด ธาตุที่แตกต่างกัน และมีความแตกฉานในธาตุหลายชนิด

18-21) เพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล สกาทาคามิผล และอรหัตตผล

22-37) เพื่อได้ปัญญา เพื่อความเจริญแห่งปัญญา เพื่อความไพบุลย์แห่งปัญญา เพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแน่นอนหา เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบุลย์ เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลุ่มลึก เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาสามารถยิ่ง เพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง เพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาว่องไว เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาว่าเริง เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาค่องแคล่ว เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม และเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส การเจริญอานาปานสตินั้นสามารถทำได้ทั้งในสมณะและวิปัสสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานาปานสติ 16 ชั้น ไว้อย่างสมบูรณ์แบบที่สุด สำหรับการพัฒนาร่างกายและจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

4. หมวดอานาปานสติ 16 ชั้น

1) เธอหายใจออกยาวก็รู้ว่าหายใจออกยาว หรือหายใจเข้าออกยาวก็รู้ว่าหายใจเข้ายาว

2) เธอหายใจออกสั้นก็ว่าเราหายใจออกสั้น หรือหายใจเข้าสั้นก็รู้ว่าเราหายใจเข้าสั้น

3) เราสำเนียงกว่าเราจักเป็นรู้ตลอดกายทั้งหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นรู้ตลอดกายทั้งปวงหายใจเข้า

4) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ระงับกายสังขารทั้งปวงหายใจออก เราจักเป็นผู้ระงับกายสังขารทั้งปวงหายใจเข้า

5) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่ง ปิติหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่ง ปิติหายใจเข้า

6) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่งสุขกายหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่งสุขกายใจเข้า

7) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่งจิตสังขารหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้รู้ซึ่งจิตสังขารหายใจเข้า

8) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ระงับจิตสังขารหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ระงับจิตสังขารหายใจเข้า

9) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้จิตใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ยั้งจิตหายใจเข้า

10) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ยั้งจิตให้บันเทิงหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้ยั้งจิตให้บันเทิงหายใจเข้า

11) สำเนียงกว่าเราจักตั้งจิตมั่นหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักตั้งจิตมั่นหายใจเข้า

12) สำเนียงกว่าเราจักเปลื้องจิตหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักจักเปลื้องจิตหายใจเข้า

13) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก สำเนียงกว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า

14) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าความดับไปหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า

15) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า

16) สำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นความสลัดทิ้งหายใจออก สำเนียงกว่าเราเป็นผู้สำคัญกว่าเราจักเป็นผู้พิจารณาเห็นความสลัดทิ้งหายใจเข้า (ม.อ. (ไทย) 14/287-288/193-195)

อนึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในสมัยก่อนจะตรัสรู้ พระองค์อยู่ด้วยวิหารธรรม คือ ทรงเจริญอานาปานาสติสมาธิโดยมาก (ส.ม. (ไทย) 19/401/258-259) เป็นผลให้กายไม่ลำบาก ตาไม่ลำบากและจิตก็พ้นจากอาสวะ ไม่ถึมมั่นด้วยอุปทาน เมื่อตรัสรู้แล้ว ก็อยู่จำพรรษาด้วยอานาปานาสติ มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นอารมณ์หรืออานาปานาสติสมาธิโดยมาก ทั้งพระองค์ยังได้ตรัสไว้อีกว่า ภิกษุผู้ยังต้องศึกษา ยังไม่ได้บรรลุอรหัตตผลเมื่อปรารถนาธรรมอันยอดเยี่ยม อันปลอดโปร่ง จากโยคะ (เครื่องผูกมัด) ให้อยู่ในสมาธิที่มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์ให้มาก จะทำให้สิ้นอาสวะ ส่วนพระอรหันต์ซึ่งนิมิต สิ้นอาสวะ สิ้นกิเลสแล้ว อานาปานาสติสมาธิ ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ (ส.ม. (ไทย) 19/987/469-470)

อานาปานาสตินี้มีความสำคัญมาก มีอานิสงส์มาก มีคุณประโยชน์มากถ้าใครบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว ก็เท่ากับได้บำเพ็ญกายนุปัสสนา การบำเพ็ญอานาปานาสติ 4 ชั้นแรก อันเป็นการเจริญสมณะเท่านั้นส่วนอีก 12 ชั้นสุดท้ายเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยเฉพาะ กล่าวคือ ชั้นที่ 5-6 และชั้นที่ 8-12 เป็นได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา โดย 4 ชั้นสุดท้ายเป็นวิปัสสนาล้วนๆ

6. สรุป

การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายนุปัสสนา คำว่า สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง อุบายหรือวิธีการที่ทำให้จิตเกิดความสงบ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิธีการที่ทำให้จิตเกิดสมาธิ ในการฝึกสมถกัมมัฏฐานนั้นจะใช้จิตเพ่งที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งหรือวัตถุชนิดใดชนิดหนึ่งให้นานๆ เพื่อให้สงบจากนิวรณ์ เมื่อจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดได้นานแสดงว่าจิตเป็นสมาธิ จึงจัดอยู่ในระดับสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งมีการปฏิบัติทั่วไปไม่เฉพาะในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายนุปัสสนา เป็นการกำหนดให้สติสัมปชัญญะไปตามอาการของกายที่ให้เป็นอารมณ์เดียว เพื่อให้สติตั้งมั่นหรือการเพ่งเข้าไปในการอิริยาบถ ธาตุ อาการ ทั้ง 32 ซึ่งเป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานในกายนุปัสสนาโดยหลักใหญ่แล้ว หมายถึง กาย คือ พิจารณาเห็นกายในกาย โดยมีสติสัมปชัญญะ เพื่อกำจัดอภิมานและโทมนัส เพื่อกำจัดดับทุกข์ เห็นแจ้งพระนิพพาน อันเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์

7. บรรณานุกรม

- พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ์ ป.ธ.9). (2531). **หลักปฏิบัติสมณะวิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ์ ป.ธ.9). (2549). **คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย. (2540). **คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ 8, 9 (ชั้นมัธยมศึกษาอิทธิธรรมมิกะโท)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์. (2505). **พุทธวิปัสสนา**. พระนคร : รัชดาภิเษกการพิมพ์.

**การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบิดา-มารดากับบุตร-ธิดา
ตามหลักคำสอนของทิศ 6 ในพระพุทธศาสนา***
**THE CREATING RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND CHILDREN
ACCORDING TO THE SIX DIRECTIONS (DISA) IN BUDDHISM**

สงวน หล้าโพนทัน¹, พรเมธ ศรีริญโย²
Sanguan Laphontan¹, Porramet Sripinyo²
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด^{1,2}
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus^{1,2}
Email : shriprachya@gmail.com

บทคัดย่อ

การสร้างความสัมพันธ์เพื่อปิดป้องช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ตามหลักคำสอนของทิศ 6 ในพระพุทธศาสนาอันเป็นการกระทำหน้าที่ต่อกันระหว่างทิศ ดังนี้ ทิศเบื้องหน้า มารดา-บิดา กระทำหน้าที่ต่อบุตรผู้เป็นทิศเบื้องหลังในฐานะของผู้สร้าง คือ สร้างทั้งทางร่างกายและจิตใจ ส่วนบุตรกระทำหน้าที่ต่อมารดา-บิดาในฐานะผู้เต็มเต็มความเป็นมารดา-บิดา คือ ทำให้มารดา-บิดาได้กระทำหน้าที่ของตนในฐานะมารดา-บิดา ถ้าไม่มีบุตร ชาย-หญิงทั้งคู่ย่อมไม่ได้กระทำหน้าที่ของมารดา-บิดา สังคมในยุคการเกษตรนั้นเป็นสังคมที่มารดาบิดาสามารถกระทำหน้าที่สร้างบุตรธิดาของตนตามแนวคิดเรื่องหน้าที่ในทิศ 6 ได้เป็นอย่างดี ส่วนในยุคข้อมูลข่าวสารหรือสมัยปัจจุบันนั้น มารดาบิดาไม่สามารถที่จะกระทำหน้าที่ของตนตามหลักทิศ 6 ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เปลี่ยนมาพัฒนาทางด้านวัตถุมากขึ้นตามกระแสสังคมโลก มารดาบิดาในยุคนี้แทบไม่มีเวลาจะอยู่ดูแลอบรมสั่งสอนบุตรธิดาของตนเลย ทำให้ทั้งสองยุคนี้ มารดาบิดาส่วนมากจะเน้นไปที่การสร้างบุตรธิดาทางร่างกายมากกว่า เพื่อเป็นการทดแทนความอบอุ่นทางใจที่ขาดหายไป ซึ่งเป็นการทดแทนที่ไม่ถูกต้อง เพราะคนเรานั้นประกอบไปด้วยร่างกายและจิตใจ จึงควรที่จะพัฒนาเลี้ยงดูไปพร้อมๆกัน ฉะนั้นมารดาบิดาควรที่จะให้เวลากับบุตรธิดามากขึ้น ควรจะตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกจากเวลาทำงาน เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ที่ไม่จำเป็นจริงๆ ออกไป เพื่อให้เวลากับบุตรธิดาของตนในการอบรมสั่งสอน และเพิ่มความอบอุ่นให้แก่ครอบครัวมากขึ้น เพราะหน้าที่มารดาบิดาที่ตามหลักทิศ 6 ทั้ง 5 ข้อนั้นรวมลงที่ห้ามไม่ให้บุตรธิดาทำชั่วและให้บุตรธิดาทำแต่ความดี มารดาบิดาใดทำได้เช่นนี้ ถือว่าได้ทำหน้าที่ที่ดีของตนที่ควรกระทำต่อบุตรของตนได้อย่างสมบูรณ์แล้ว เป็นการสร้างความสัมพันธ์เพื่อปิดป้องช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาตามหลักของทิศ 6 ในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : การสร้างความสัมพันธ์; หลักคำสอนของทิศ 6; พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The creating relationship between parents and children according to the six directions (Disa) in buddhism, the doctrine of the Six Directions in Buddhism emphasizes mutual responsibilities between parents and children. According to this teaching, parents (the front direction) act as creators for their children (the rear direction), nurturing both their physical and mental development. Meanwhile, children fulfill the role of completing their parents' identity as mother and father, enabling them to perform their parental duties. Without children, men and women cannot assume the roles of parents. In agricultural societies of the past, parents could effectively fulfill their duties as described in the Six Directions doctrine, as the way of life allowed close guidance and care for their children. However, in the current era of information and materialism, global societal shifts have limited parents' ability to uphold these responsibilities fully. Modern parents often lack time to provide adequate supervision, teaching, and emotional warmth for their children. As a result, parents today focus more on physical provision than emotional nurturing, which is an incomplete approach. Human beings consist of both body and mind, requiring balanced development in both aspects. Parents should therefore prioritize spending quality time with their children, reducing unnecessary activities such as non-essential social gatherings, to provide guidance and foster emotional warmth within the family. According to the Six Directions doctrine, parents' primary duties include discouraging their children from wrongdoing and guiding them toward virtuous behavior. Parents who successfully fulfill these responsibilities ensure their children's holistic development and build a strong relationship that bridges any gap between them. This aligns with the Buddhist teachings on the Six Directions, creating a harmonious and nurturing family dynamic.

Keywords : The creating relationship between; The six directions (Disa); Buddhism

1. บทนำ

มารดาบิดาเป็นพระพรหมของบุตร มีพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มารดาบิดาเป็นครู อาจารย์คนแรกของบุตรสั่งสอนอบรมกิริยามารยาทให้ลูกก่อนคนอื่น มารดาบิดาเป็นบุคคลที่สมควรแก่วัตถุที่ลูกนำไปบูชา เป็นพระอรหันต์ของลูก มารดาบิดาเป็นผู้อนุเคราะห์เลี้ยงดูบุตรจนโตใหญ่สามารถเลี้ยงตนเองได้ มารดาบิดา คือ ผู้ให้กำเนิดบุตร อยู่ทิศเบื้องหน้า เพราะมารดาบิดา คือ ผู้มาก่อน คือมาก่อนบุตร และบุตรก็เป็นผลิตผลของมารดาบิดาที่สร้างขึ้น เพราะฉะนั้น มารดาบิดาจึงได้ชื่อว่าเป็น “ผู้สร้าง” มารดาบิดามาเป็นใครจากไหน ตอบว่า มารดาบิดาก็มาจากความเป็นบุตรเช่นกัน กล่าวคือก่อนที่จะมาเป็นมารดาบิดาก็เคยเป็นบุตรมาก่อน เกิดขึ้นมาจากมารดา

บิดาเป็นรุ่นๆขึ้นไป ที่เราเรียกว่า รุ่นปู่รุ่นย่า ตายาย ไปจนถึงรุ่นทวด ที่เป็นบรรพบุรุษของเรา ในทัศนะของพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงการกำเนิดขึ้นมาของมนุษย์รุ่นแรก ซึ่งถือว่าเป็นมารดาบิดาของมนุษย์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทไว้ในอัครคัมภีร์สุตตร ว่ามนุษย์ในยุคแรกคือ พรหมชั้นอภัสสระ มีกายทิพย์ มีอาหารทิพย์ ลงมายังโลก มาเจอวันดิน จึงได้กินวันดิน กายทิพย์ก็หายไปกลายเป็นกายหยาบ เมื่อหมดก็กินสะเก็ดดิน เครือดิน จนถึงข้าวสาลี จนร่างกายเปลี่ยนแปลง มีเพศหญิงเพศชายขึ้นมา แล้วก็เสพเมถุนธรรมกัน จนมีลูกมีหลานกัน มาถึงปัจจุบันนี้ จากข้อความในพระไตรปิฎกที่ยกมานี้ทำให้เราเห็นถึงความเป็นมาของมนุษย์ยุคแรกๆ ตลอดถึงการวิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ (Thai Tipitaka Tee. Pa. (Thai), 2535)

นอกจากความเป็นมาของมนุษย์แล้ว ยังทำให้เราทราบถึงความสำคัญของมารดาบิดาอีกด้วย กล่าวคือ หลังจากการวิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบแล้วนั้น มนุษย์ต้องอาศัยมารดาและบิดาถึงจะเกิดขึ้นมาได้ หลังจากเกิดมาแล้ว การที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นคนดีของสังคมได้นั้น ในเบื้องต้น ต้องอาศัยการดูแลเลี้ยงดูอย่างดีจากท่านทั้งสองมีคำ ๆ หนึ่งที่บอกถึงภาวะความเป็นมารดาบิดาได้เป็นอย่างดี คือ ความหมายของคำว่า มารดาบิดาที่แปลว่า ผู้เลี้ยงลูก คือ บิดา หมายถึง ผู้ชายที่ได้เลี้ยงลูก มารดา หมายถึง ผู้หญิงที่ได้เลี้ยงลูก (ที.ปา. (ไทย) 11/120-127/89-94.) คำว่า ผู้เลี้ยงดูลูก แสดงให้เห็นถึงภาระหน้าที่ที่หนักอึ้งอย่างยิ่งสำหรับหญิงชายผู้เต็มใจมารับภาระหน้าที่นี้ ที่กล่าวว่าเป็นผู้เต็มใจที่จะมารับหน้าที่นี้ก็เพราะคนสองคนกว่าจะตัดสินใจตกลงปลงใจมาแต่งงานกันก็ต้องผ่านการทดสอบทั้งความรักความซื่อสัตย์ต่อกันด้วยเวลาและญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย เมื่อได้แต่งงานกันเป็นครอบครัวแล้วสิ่งที่ทั้งสองต้องการที่สุด คือ บุตร เพื่อเติมเต็มความเป็นครอบครัว จึงกล่าวว่าเป็นผู้เต็มใจรับภาระอันหนักนี้ ภาระอันนี้คือการอุ้มท้อง 9-10 เดือน ของมารดา และการทำงานหาเลี้ยงครอบครัวที่หนักขึ้นของบิดา จากที่เคยช่วยกันทำงานสองคน เมื่อภรรยาท้องขึ้นมาต้องทำงานคนเดียว เพื่อความปลอดภัยของภรรยาและบุตรในท้อง จากที่เคยทำงานเพื่อให้ครอบครัวมีอยู่มีกินธรรมดา ก็ต้องทำงานมากขึ้น เพื่อให้มีทุนไว้ให้บุตรใช้สร้างอนาคตและครอบครัวต่อไป

ผู้เขียนบทความเรื่องนี้ จึงได้เห็นความสำคัญนี้ จึงได้เขียนถึงการปิดป้องช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาตามนัยของทศในทศ 6 ในพระพุทธศาสนา (ขจัดความรุนแรงในครอบครัว) คือหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานของพุทธศาสนิกชน เป็นการสร้างคุณงามความดีให้กับตนเอง ผู้เขียนจะได้ขยายความสำคัญของเรื่องนี้ ในเนื้อหาต่อไป

2. แนวคิดทศ 6 ในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับทศ 6 อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของทศไว้ว่า หมายถึง ด้าน ข้าง ทาง แถบ คือ บุคคลต่าง ๆ ที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย ดุจทศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น 6 ทศดังนี้

- 1) ปรีตถุมทศ ทศเบื้องหน้า ได้แก่มารดาบิดา
- 2) ทักขิมทศ ทศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
- 3) ปัจฉิมทศ ทศเบื้องหลัง ได้แก่บุตรภรรยา

- 4) อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่มิตรอำมาตย์
- 5) เหนือทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้าง ทาส กรรมกร
- 6) อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณะพราหมณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553)

ทั้งหมดนี้มีความสอดคล้องกับสมภาร พรหมทา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ทิศ 6 ในสังคาลกสูตรว่า การดำเนินชีวิต เรา อาจจะจำแนกเนื้อหาของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาออกเป็นสองส่วนด้วยกัน คือ ปฏิบัติส่วนบุคคล กับปฏิบัติ ต่อสังคม เนื้อหาสองส่วนนี้เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ ปฏิบัติส่วนบุคคลคือพื้นฐานของสังคม กล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ พระพุทธศาสนาถือว่าระบบปฏิบัติมีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ช่วยให้อัจฉริยะบุคคล สามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีความสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วย พระพุทธศาสนาเชื่อว่าความสงบสุขของสังคมอิงอาศัยอยู่กับหลักปฏิบัติของคนแต่ละคนในสังคม เมื่อปัจเจกมี คุณธรรมสังคมส่วนรวมย่อมเป็นสุข เพราะส่วนบุคคลนั้นจะนำไปสู่หลักปฏิบัติพื้นฐานทางสังคม (สมภาร พรหมทา, 2551) และสอดคล้องกับ พระมหาสมปอง มุทีโต (2552) ได้กล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงกิจแห่งการไหว้ทิศว่า ผู้ไหว้ทิศควรเว้นจากกรรมกิเลส คือ การงานอันเศร้าหมอง 4 อย่างจากอคติ คือกิริยาอันไม่ควรถึง ได้แก่ ความลำเอียง 4 อย่าง และจากอบายมุข คือ ทางแห่งความฉิบหาย 5 อย่าง ทรงแสดงว่าการไหว้ทิศทั้งหลาย ควรปฏิบัติอย่างนี้จะพบกับความสวัสดิมีชัยจากการไหว้ทิศทั้งปวงในทางพุทธศาสนา หมายถึง หน้าที่ที่บริสุทธิ์ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อสังคม หรือคำว่า ทิศ แปลว่าสิ่งที่ต้องมองดูด้วยความเอา ใจใส่ ซึ่งแต่ละทิศได้กำหนดหน้าที่ที่ควรปฏิบัติไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ช่วยกันแก้ไข ดับทุกข์แก่กันและกัน นอกจากนี้หน้าที่คฤหัสถ์พึงปฏิบัติ เช่น ไม่ท้ออบายมุข 6 อย่าง เป็นการ ส่งเสริมเศรษฐกิจ และสุขภาพร่างกายสุขภาพจิตใจได้เป็นอย่างดี (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2552)

3. หน้าที่บิดามารดากับบุตรธิดาตามหลักพระพุทธศาสนา

ในทิศ 6 ที่ปรากฏในพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์การปฏิบัติหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการที่บุคคลในสังคมควรจะประพฤติปฏิบัติต่อกันปฏิบัติต่อกัน เริ่มตั้งแต่สังคมเล็ก ๆ ในครอบครัว เช่น มารดาบิดา เราในฐานะที่เป็นบุตรต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดาจนออกไปสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้น หน้าที่ในทิศ 6 เราจะศึกษาเฉพาะทิศเบื้องหน้ากับทิศเบื้องหลัง ดังนี้

หน้าที่ของบิดามารดา หมายถึง หญิงชายใดที่เป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ ยังสัตว์ให้เกิดให้เจริญขึ้น หญิงชายนั้นเรียกว่า “มารดาบิดา” (บุญมี แทนแก้ว, 2539) พุทธปรัชญาได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่า มนุษย์เกิดขึ้นมาจากมนุษย์ คือมีบิดา มารดา เป็นแดนเกิด อาศัยธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ไฟ ประกอบกันขึ้นมาเป็นสัมภวธาตุ (บุญมี แทนแก้ว, 2539)

ความหมายของมารดาบิดา แปลว่า ผู้เลี้ยงลูก คือ บิดา หมายถึง ผู้ชายที่ได้เลี้ยงลูก มารดา หมายถึงผู้หญิงที่ได้เลี้ยงลูก คำสองคำนี้เป็นคำที่แสดงถึงคุณธรรมของพ่อแม่อย่างครบถ้วน (บุญมี แทนแก้ว, 2539) ในคำสอนเรื่องทิศ 6 มารดาบิดาควรที่จะกระทำ 5 ประการนี้ อันเป็นหน้าที่ของมารดาบิดาควรกระทำต่อบุตรของตน หน้าที่ 5 ประการนั้น คือ

- 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ห้ามไม่ให้ทำความชั่วนี้ เป็นกิจหรือหน้าที่ในข้อแรกที่มารดาและบิดา ต้องรับทำเป็นอันดับแรกตั้งแต่บุตรยังเป็นเด็ก มารดาบิดาเป็นผู้ที่บุตรมีความใกล้ชิดที่สุด

เมื่อเด็กเริ่มที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร มารดาบิดาผู้เป็นอาจารย์คนแรกของบุตร ต้องคอยสอดส่องดูแล คอยแนะนำบุตรว่าสิ่งไหนควรทำ และสิ่งไหนไม่ควรทำ เวลาบุตรกระทำอะไรลงไป ถ้าเป็นสิ่งที่ดีที่ถูกต้องมารดาบิดาต้องชมและบอกว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำและต้องทำบ่อยๆ แต่ถ้าสิ่งที่บุตรกระทำ เป็นสิ่งที่ไม่ดี มารดาบิดาต้องคอยตักเตือนและบอกว่าการกระทำนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรกระทำอีก มารดาบิดาต้องพยายามปลูกฝังจิตสำนึกให้มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

2) ให้ตั้งอยู่ในความดี เมื่อห้ามไม่ให้บุตรของตนทำความชั่วแล้ว หน้าที่ต่อไปของผู้เป็น บิดามารดา คือ ค่อยอบรมสั่งสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดี ในหลักพุทธศาสนานั้นการไม่ทำความชั่ว อย่างเดียวนั้นยังไม่พอ เมื่อไม่ทำความชั่วแล้วต้องทำความดีและทำดีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนทำให้จิตใจเบิกบานแจ่มใสด้วยคุณงามความดีของตนดัง พุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายใน มหาปทานสูตร ว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง, การทำกุศลให้ถึงพร้อม, การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” (ที.ม. (ไทย) 10/90/50.) เพื่อให้การแนะนำสั่งสอนบุตรให้ได้ผลมากที่สุดนั้น ผู้เป็นมารดาบิดานั้นต้องทำเป็นตัวอย่างให้บุตรเห็นเสียก่อน เพราะว่าการสอนที่ดี ที่สุดคือการทำให้ดู เช่น สอนบุตรว่า การดื่มเหล้าเป็นสิ่งไม่ดีนะลูกเพราะทำให้เสียทรัพย์สินเงินทอง ไปโดยเปล่าประโยชน์ และเป็นต้นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทจนถึงกับฆ่ากันตาย แต่ผู้เป็นบิดาเป็น มารดากับดื่มเหล้าเมากับบ้านทุกวัน เมื่อบุตรเห็นบิดาหรือมารดาดื่มเหล้าอยู่บ่อยๆหรือเป็นประจำ เมื่อบุตรโตขึ้นมาแล้วมีน้อยคนมากที่จะไม่ดื่มเหล้าหรือทุกคนจะดื่มเหล้าเช่นเดียวกันกับบิดามารดา

3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา มารดาบิดานั้นเป็นครูคนแรกของบุตร เพราะเมื่อบุตรคลอด ออกมาพ่อแม่เป็นครูสอนให้บุตรรู้จักสิ่งต่างๆเริ่มจากเบื้องต้นคือ สอนให้นั่ง ให้ยืน ให้เดินและสอนให้ พูด จากนั้นก็สอนให้รู้จักสิ่งต่างๆที่อยู่รอบๆ ตัว เช่น รู้จักบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบิดา มารดา ปู่ย่า ตา ยาย และคนอื่นๆ และเมื่อโตขึ้นมาอายุพอจะศึกษาวิชาความรู้เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ และใช้ดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จต่อไป ผู้เป็นบิดาเป็นมารดาต้องสนับสนุนและหาที่ให้ บุตรของตนได้เรียนได้ศึกษาหาวิชาความรู้ได้อย่างเต็มที่เต็มกำลังของบุตรที่จะสามารถเรียนสามารถ ศึกษาได้ และเต็มกำลังของผู้เป็นบิดาเป็นมารดาจะสามารถส่งเสียบุตรได้ การส่งเสริมบุตรให้เรียน หนังสือถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับผู้เป็นมารดาเป็นบิดา เพราะถือว่าการวางพื้นฐานชีวิต ที่ดีที่สุดให้กับบุตร การที่บุตรจะเติบโตขึ้นมาเป็นบุตรที่ดีของมารดาบิดา และจะเป็นมารดาบิดาที่ดี ของบุตรต่อไป และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น การที่จะทำหน้าที่ทุกอย่างให้ได้ดังนั้นต้องมีการศึกษา เป็นพื้นฐาน ถ้าไม่มีความรู้ความสามารถแล้วอยู่ในสังคมปัจจุบันลำบากมากหรืออยู่ในสังคมไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากกระแสวัตถุนิยมทวีความรุนแรงขึ้น และคนขาดความรู้ความเข้าใจในศีลธรรม การเรียน การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก สำหรับพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิต มารดาบิดา จึงควรหาวิธีทางให้บุตรได้ศึกษาวิชาการตามความสามารถเพื่อให้ บุตรฉลาดรอบรู้เพื่อนำไปประกอบสัมมาอาชีพในอนาคตได้

4) หากรรยา(สามี)ที่สมควรให้ การมีครอบครัวเป็นวิสัยปกติของมนุษย์ เพราะเป็น ระยะเวลาที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำหน้าที่ของตนอย่างแท้จริง ชีวิตที่ผ่านมาของบุตรธิดาอยู่ใน ความดูแลของมารดาบิดา หลังจากที่มีครอบครัว ภาระหน้าที่ที่ตนเองต้องกระทำแก่ผู้อื่นจะแสดง ความรับผิดชอบอย่างเด่นชัด จากคำกล่าวนี้ ทำให้รู้ว่าเรื่องนี้เป็นหน้าที่อันสำคัญอีกข้อหนึ่งของ

มารดาบิดาที่จะต้องคอยสอดส่องดูแลให้คำปรึกษากับบุตร เพราะไม่มีประสบการณ์ในการครองชีวิตคู่ มารดาบิดาจึงควรแนะนำบุตรในการเลือกชีวิตที่เหมาะสมกัน วิธีการเลือกคู่ที่เหมาะสมกันว่า ต้องหา คู่ชีวิต “ที่เหมาะสมเสมอกันด้วยรส เสมอกันด้วยความเชื่อ เสมอกันด้วยความประพฤติ เสมอกันด้วย ปัญญา เพราะถ้าใครมีคู่ชีวิตที่เป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุข ย่อมจะช่วยเสริมสร้างความเจริญให้กับ ครอบครัว” ฉะนั้นการหาภรรยา-สามีที่ควรให้กับบุตรจึงเป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่สำคัญของมารดาบิดา

5) มอบทรัพย์สินสมบัติให้ในเวลาอันควรมารดาบิดาควรพิจารณาให้รอบคอบถึงความ ประพฤติและความสามารถความเหมาะสมของบุตรที่จะปกครองดูแลทรัพย์สินของตนให้ไม่เกิด อันตรายตามมาภายหลัง

หน้าที่ต่อไปของพ่อแม่ คือ การจัดการมอบสมบัติของตนที่มีให้แก่ลูกๆ พุถึงการมอบ ทรัพย์สินสมบัติให้ลูกๆ นั้น ในที่นี้จะขอแยกอธิบายออกเป็นสองตอน คือ

1) การมอบทรัพย์สิน คือ การให้ทรัพย์สินแก่ลูกใช้เป็นประจำตั้งแต่เด็กจนกว่าลูกจะ แต่งงาน คือ การมอบทรัพย์สินสมบัติให้บุตรชายหญิงตามกาลตามสมัยที่พึงให้ คือ ให้เมื่อกระทำการ มงคล มีโกนจุก และมีสามีภรรยาเป็นที่สุด”

2) การมอบสมบัติ คือ การแบ่งสมบัติให้ลูกๆแต่ละคนเพื่อไปเป็นทุนในการเริ่มต้น ชีวิตครอบครัว หรือเมื่อลูกโตและมีความรับผิดชอบตัวเองได้แล้ว ครอบครัวหนึ่งส่วนมากแล้วจะมีลูก มากกว่าหนึ่งคน การมอบสมบัติให้บุตรนั้นก็เพื่อให้เป็นทุนในการดำเนินชีวิต เพราะบุตรทุกคนย่อมมี สิทธิในทรัพย์สินสมบัติของมารดาบิดา การมอบสมบัตินี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากอีกเรื่องหนึ่งของมารดาบิดา โดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรหลายคน มารดาบิดายิ่งต้องใช้วิจารณญาณในการแบ่งสมบัติให้แก่บุตร ของตนโดยต้องใช้ทั้งหลักการ และเหตุผลให้มากในการแบ่งสมบัติ ถ้าไม่เช่นนั้นจะโดนบุตรกล่าวหา หรือตำหนิว่ามารดาบิดาลำเอียง รักบุตรแต่ละคนไม่เท่ากัน ฉะนั้น ผู้เป็นมารดาบิดาต้องมีหลักเกณฑ์ หรือหลักการในการแบ่งสมบัติให้แก่บุตรของตนแต่ละคนตามความเหมาะสม

หน้าที่ของบุตรธิดา คือ ผู้เกิดจากมารดาบิดา หากไม่มีมารดาบิดาคือหญิงชายที่รักกัน และตกลงปลงใจที่จะแต่งงานและใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์กันเป็นครอบครัว เพื่อให้ชีวิต ครอบครัวเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ ต้องมีสมาชิกครอบครัวอีกอย่างน้อยหนึ่งคนนั่นคือ “บุตร” เพราะ บุตรนี้จะมาเป็นบ่วงคล้องใจของพ่อแม่ให้มีความรักความสัมพันธ์กันอย่างสนิทแนบแน่นมาก ยิ่งขึ้นและยังเป็นสิ่งที่มากระตุ้นพลังในการทำงานเพื่อสร้างอนาคตของครอบครัวได้เป็นอย่างดี เพราะ คำว่า “เรามีลูกแล้วนะ” ในคำสอนเรื่องทศ 6 บุตรพึงที่จะกระทำ 5 ประการนี้ อันเป็นหน้าที่ของบุตร พึงกระทำกระทำตอบแทนมารดาบิดาของตน หน้าที่ 5 ประการนั้นคือ

1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ มารดาคอยทะนุถนอมครรภ์ของตนตั้งแต่วินาทีแรกที่รู้ว่าตนเองตั้งท้องหรือมีลูก ยิ่งเวลาผ่านไปครรภ์ยิ่งใหญ่ขึ้น มารดาจึงต้องเพิ่มความระมัดระวังมากยิ่งขึ้น กว่าลูกจะคลอดออกมา มารดานั้นสุดแสนจะลำบาก บิดาเล่าต้องทำงานหนักขึ้นหลายเท่าตัว เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวและเพื่อเก็บไว้เป็นทุนให้บุตรน้อยของตน ฉะนั้นบุตรที่ดีควรที่จะเลี้ยงดูท่านทั้งสองเมื่อถึงเวลาอันควร คือ ตอนที่เราโตและมีความรับผิดชอบแล้ว คือมีการ มีงานทำ มีรายได้แล้ว ก็ควรที่นำรายได้นั้นมาเลี้ยงดูท่าน การเลี้ยงดูมารดาบิดาตามหลักพุทธศาสนานี้ บุตรสามารถเลี้ยงดูมารดาบิดาได้ 2 ทาง คือ

1) การเลี้ยงดูทางกาย การเลี้ยงดูทางร่างกายนี้คือดูแลท่านไม่ให้ท่านลำบากในการดำรงชีวิตประจำวันของท่านไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยิ่งเวลาท่านไม่สบายเจ็บไข้ด้วยแล้ว ยิ่งต้องดูแลอย่างใกล้ชิด เป็นพิเศษ นอกจากนั้น ต้องเป็นภาระเกี่ยวกิจการงานต่างๆที่ท่านเคยทำมาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรืองานบ้านต่างๆ เช่น ทำความสะอาดบ้าน หุงข้าว ทำกับข้าว ซักเสื้อผ้า และอื่นๆอีก เป็นต้น

2) การเลี้ยงดูทางใจ การเลี้ยงดูทางด้านจิตใจ นั้นเบื้องต้นต้องพยายามประคับประคองจิตใจ ให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจหรือกระทำความเดือดร้อนใจให้ ยิ่งเวลาที่ท่านเจ็บป่วย พึงเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด พึงกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ (พระมหาธัมมโชติโก (ดวงใต้), 2547) ที่กล่าวมานี้เป็นการเลี้ยงดูจิตใจของผู้เป็นมารดาบิดาในเบื้องต้น ส่วนการเลี้ยงดูจิตใจของพ่อแม่ในระดับที่สูงขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุดในขั้นที่สามารถพูดได้เต็มปากว่า ชาตินี้เราได้ทำการตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูเรามาโดยการเลี้ยงดูตอบแทนท่านอย่างดีที่สุดแล้ว ทว่าเลี้ยงดูตอบแทนท่านได้ดีที่สุดนั้น เลี้ยงด้วยอะไร และเลี้ยงแบบไหน การเลี้ยงดูตอบแทนพระคุณพ่อแม่ให้สมกับที่ท่านเลี้ยงเรานั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่า “บุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอันบุตรได้ทำและทำตอบแทนแก่มารดาบิดา” (อง.เอกก. (ไทย) 20/34/78.)

2. จักทำกิจของท่าน ในข้อนี้หมายถึงการช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานหรือภาระของท่าน ที่ท่านทำอยู่ประจำ ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กน้อยๆ ปลูกต้นไม้ รดน้ำต้นไม้ เรื่องสัตว์เลี้ยง เรื่องอาหารการกิน เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นกิจเล็กๆ น้อยๆของท่าน ถ้าเรามีเวลาก็ควรช่วยท่านทำบ้าง สิ่งที่ท่านจะต้องทำแล้ว ท่านออกปากให้เราช่วยก็ดีหรือไม่ออกปากก็ดี เราต้องรีบช่วยจัดทำงานนั้นให้เสร็จสิ้นไป โดยไม่ต้องให้ท่านเป็นห่วงกังวลใจ (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), 2525) และในกิจใหญ่ๆที่ท่านแล้วนำรายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว กิจหรืองานเหล่านี้ เมื่อเราโตเป็นผู้ใหญ่ ร่ำเรียนจนสำเร็จมีการมีงานทำแล้วเราก็มามีหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำงานเพื่อเลี้ยงครอบครัวแบ่งเบาภาระการงานของท่านที่ได้ทำมาตลอด ให้ท่านได้มีเวลาพักผ่อนมากขึ้น เพราะถึงตอนนั้นท่านจะแก่เฒ่าหรือชราภาพแล้ว ควรมีเวลาพักผ่อนมากขึ้น

3. จักดำรงวงศ์ตระกูล การดำรงวงศ์ตระกูลนี้ ถือได้ว่าเป็นจุดประสงค์ข้อต้นๆของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ที่ต้องการจะมีลูกไว้สืบทอดสิ่งต่างๆ ที่พ่อและแม่สร้างไว้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สมบัติต่างๆทั้งที่เป็นเงินเป็นทองหรือเป็นบ้านเป็นรถเป็นที่ดิน เป็นต้น แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือ คุณงามความดีของมารดาบิดาตลอดทั้งปู่-ย่า ตา-ยาย ของตระกูลได้สร้างสืบต่อกันมา ผู้เป็นมารดาบิดาก็หวังที่จะมีบุตรไว้สืบต่อคุณงามความดีนี้ให้คงอยู่ต่อไป

4. จักประพடுத்தินให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาทรับมรดก ข้อนี้หมายความว่า บุตรหรือลูกจะต้องเป็นคนขยันหมั่นศึกษาเล่าเรียนในเวลาเป็นเด็ก ครั้นโตแล้วก็มีความอดทนบากบั่นทำงานหา

ทรัพย์สมบัติ และเก็บหอมรอมริบไว้ ไม่ใช่จ่ายอย่างสุรุษสุราย คบแต่คนดีมีศีลธรรม แล้วประพฤติตนตั้งอยู่ในสุจริต มีความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพ่อแม่และผู้ใหญ่ทั่วไป จึงสมควรเป็นผู้รับทรัพย์มรดกของมารดาบิดา และไม่ประพฤติตนให้เสียหาย เช่นนักเลงสุรา นักเลงการพนัน หรือนักเลงขโมย เป็นต้น จนมารดาต้องตัดขาดจากความเป็นผู้มีสิทธิ์รับทรัพย์มรดกของท่าน (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญา นันทิกุ), 2525)

5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ข้อนี้เป็นหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาข้อสุดท้าย ตามหลักคำสอนเรื่องทศ 6 ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสังคาลสูตร เป็นหน้าที่ของบุตรทุกคนที่พึงทำให้ต่อมารดาบิดาผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อลูกๆหรือบุตรทุกคน การที่บุตรจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้มารดาบิดาแล้วได้ประโยชน์สูงสุดนั้น เบื้องต้นแล้วต้องเป็นผู้ที่รู้และเห็นคุณของพ่อแม่ด้วยปัญญาว่า ท่านทั้งสองมีพระคุณกับลูกๆอย่างไร และทำการตอบแทนพระคุณของท่านอย่างถูกต้อง

4. การทำหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา

การทำหน้าที่ปกป้องซึ่งกันและกัน เช่นบิดามารดาปกป้องบุตรธิดาไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกรทางบุตรธิดาก็ทำตามบิดามารดาบอก เป็นการทำหน้าที่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทิศเบื้องหน้า คือมารดา-บิดา พุทธปรัชญาได้จัดให้มารดา-บิดาอยู่ทิศเบื้องหน้า เพราะมารดา-บิดา คือ ผู้มาก่อน คือ มาก่อนบุตร และบุตรก็เป็นผลผลิตของมารดา-บิดาที่สร้างขึ้น มา เพราะฉะนั้นมารดาบิดาจึงได้ชื่อว่า เป็น “ผู้สร้าง” ดังในอัครคัมภีร์สูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/120-127/89-94.) ที่กล่าวถึงการกำเนิดโลกและมนุษย์ว่า “มนุษย์ในยุคแรกคือ พรหมชั้นอาภัสสระ มีกายทิพย์ มีอาหารทิพย์ ลงมายังโลกมาเจองวันดิน จึงได้กินวันดิน กลายทิพย์ก็หายไปร่างกายก็หยาบ และมีวันดินเป็นอาหาร เมื่อหมดก็กินสะเก็ดดิน เครื่องดิน จนถึงข้าวสาลี จนร่างกายเปลี่ยนแปลงมีเพศหญิงเพศชายขึ้นมา แล้วก็เสพเมถุนธรรมกัน มีลูกมีหลานกันมาจนถึงปัจจุบันนี้” และในอีกพระสูตรหนึ่งที่กล่าวถึงขั้นตอนของการสร้างบุตรของมารดาบิดา คือใน “มหาตัมหาสังขยสูตร” เป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายถึงองค์ประกอบของการเกิดในครรภ์ของมนุษย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะปัจจัย 3 ประการนี้ ประชุมพร้อมกัน การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้นเพราะปัจจัย 3 ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดจึงมีได้” (ม.ม. (ไทย) 12/408/443-444.)

พุทธพจน์ที่แสดงถึงความเป็นผู้สร้างตัวจริง ของมารดาบิดา คือเป็นผู้สร้างที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือเป็นสิ่งที่เห็นจริงมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการเกิดมีขึ้นมาในโลกของมนุษย์ในปัจจุบันการสร้างบุตรเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของมารดา-บิดา ที่ต้องทำตามกฎธรรมชาติหรือทำไปตามสัญชาตญาณ เป็นความต้องการพื้นฐานทางสังคมของมนุษย์ “เพราะมนุษย์ ชอบอยู่กันเป็นกลุ่ม ทั้งนี้อาจจะเป็นเพื่อความอบอุ่นใจ เพื่อสงเคราะห์ห่อนุเคราะห์กันและกัน จึงมีการแต่งงานมีคู่ครอง มีบุตรสืบตระกูล มีเพื่อนฝูง” (บุญมี แทนแก้ว, 2542) ความต้องการพื้นฐานทางสังคมของมนุษย์นี้เองเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ต้องทำ และเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างบุตรขึ้นมา เมื่อสร้างบุตรให้เป็นตัวตนขึ้นมาในครรภ์ของผู้เป็นมารดา มารดา-บิดาต้องทำหน้าที่คอยคุ้มครองรักษาผลงานการสร้างของตน

เมื่อคลอดรอดออกมาแล้ว มารดา-บิดา จะคอยดูแลรักษาและนำพร่ำสอนในสิ่งต่างๆ ที่บุตรต้องรู้ต้องทำในเบื้องต้น เช่น การยืน การนั่ง การเดิน การพูด พร้อมทั้งแนะนำพร่ำสอนในเบื้องต้นให้รู้จักกับบุคคลต่างๆ เช่น คนนี้ต้องเรียกว่าพ่อนะ คนนี้ แม่ นะ เป็นต้น ทั้งยังเฝ้าพุ่มพักเลี้ยงดูด้วยความรักใคร่เมตตาต่อบุตร เมื่อบุตรของตนเกิดความทุกข์กายเพราะโรคภัยเบียดเบียนบ้าง หรือทุกข์ใจเพราะไม่พอใจอะไรบางอย่างขึ้นมา ผู้เป็นมารดา-บิดา นั้นสุดแสนจะทรมาณเพราะความสงสารบุตรของตน ถ้าทำได้อยากจะรับเอาความทุกข์ทั้งหลายของบุตรมาไว้ที่ตนเอง เพื่อให้บุตรหายจากทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อยามบุตรของตนมีความสุขกายสบายใจหรือทำอะไรสำเร็จขึ้นมาซักอย่าง เช่น สอบได้เกรดดีๆ หรือสอบผ่าน มารดา-บิดาก็สุขใจและพลอยยินดีไปกับบุตรของตนในทางตรงกันข้าม บุตรของตนทำอะไรก็ไม่สำเร็จ ผู้เป็นมารดา-บิดาจะไม่มีทางว่ากล่าวหรือซ้ำเติมบุตรของตน กลับให้กำลังใจบุตรของตนให้มีความพยายามให้มากขึ้น พร้อมทั้งชี้แนะแนวทางหรือวิธีการให้ เพราะว่ามารดา-บิดาทั้งหลายย่อมทำการคุ้มครองรักษาบุตรของตนในทุกทิศ เหมือนเหล่าทวยเทพที่ตามคุ้มครองรักษาคนดี ฉะนั้น มารดาบิดา กระทำหน้าที่การสร้างคน คือ สร้างบุตรขึ้นมาอันเป็นยอดปรารถนาของมารดา-บิดาที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติของมนุษย์เพื่อเป็นตัวแทนของตน อันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำดังที่กล่าวมานี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นอาหุเนยยะบุคคล คือ บุคคลที่ควรนำมาบูชาสักการะเลี้ยงดู (บุญมี แทนแก้ว, 2539) ดังได้กล่าวแล้วว่าบุตร คือผู้ที่เกิดจากกรรมของมารดา เป็นสุดยอดผลงานการสร้างของมารดาและบิดา ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะบุตรคือผู้ที่ทำให้มารดาบิดาได้กระทำหน้าที่ของมนุษย์ในอีกสถานะหนึ่ง คือ ในสถานะของความเป็นมารดา-บิดา เพราะว่า “บิดา หมายถึง ผู้ชายที่ได้เลี้ยงลูก มารดา หมายถึง ผู้หญิงที่ได้เลี้ยงลูก” (บุญมี แทนแก้ว, 2539) ฉะนั้น บุตรคือสิ่งที่เติมเต็มให้ครอบครัว เป็นผู้เติมเต็มความเป็นมารดาบิดา คือ ทำให้มารดาบิดาได้กระทำหน้าที่ของตนในอีกสถานะหนึ่งนั่นเอง ดังความหมายของบุตร ที่ว่า ผู้ยกพ่อแม่ออกจากขุมนรก ชื่อ “บุตร” นรกคือความร้อนใจที่ไม่มีลูก (นิราลัย, 2536) ฉะนั้น “บุตร จึงได้ ชื่อว่า ผู้เติมเต็มความเป็นมารดาบิดา” เบื้องต้นของคนที่ได้ชื่อว่าเป็นมารดาบิดา คือ ต้องการที่จะมีผู้สืบทอดสายโลหิตจากพ่อแม่ (นิราลัย, 2536) เป็นความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการที่จะมีผู้สืบเชื้อสายหรือดำรงวงศ์ตระกูลของตนไว้ ทั้งยังเป็นการแสดงถึงสถานะความเป็นมารดาบิดาของตนด้วย เพราะการมีบุตรนั้นย่อมทำให้ มารดาบิดาได้กระทำหน้าที่ของมนุษย์ในอีกสถานะหนึ่ง คือในสถานะผู้สร้างและผู้ให้ ความต้องการของมารดาบิดา ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะว่าตนเองเป็นผู้กระทำทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่บุตร แล้วก็หวังให้บุตรของตนเองนั้นกระทำการทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อตอบแทนตนเอง แต่เป็นการกระทำที่เกิดจากสภาวะความเป็นมารดาบิดา เป็นการกระทำเพราะเป็นหน้าที่ที่ควรกระทำต่อบุตร หรือที่ อิมมานูเอล ค้านท์ เรียกว่า กระทำเพราะมีเจตนาดี หรือกระทำตามกฎศีลธรรม (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2544) การกระทำของบุตรที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้เติมเต็มให้กับมารดาบิดาก็เช่นเดียวกัน เป็นการกระทำเพราะเป็นสิ่งที่ควรทำตามหน้าที่ของบุตรที่ดี ที่รู้และเห็นคุณค่าของมารดาบิดา เป็นการรู้และเห็นที่เกิดจากปัญญา เป็นการกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน

มารดาบิดาต้องการบุตรเช่นไรไว้สืบทอดวงศ์ตระกูลต่อจากตน มารดาบิดาย่อมต้องการบุตรที่จะรักษาหรือสืบทอดวงศ์ตระกูลได้ดีกว่าตนหรืออย่างน้อยก็ให้ได้เท่ากับตนและบรรพบุรุษรักษามา พุทธปรัชญาเรียกบุตรทั้งสองประเภทนี้ว่า อภิชาติบุตรและอนุชาติบุตร ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

“บัณฑิตย่อมปรารถนาอภิชาติบุตรและอนุชาติบุตร ไม่ปรารถนาอวชาติบุตร ซึ่งมีแต่ทำลายวงศ์ตระกูล” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/75/431.) มารดาบิดาจึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ลูกห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายแล้วให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาเล่าเรียนในศาสตร์ต่างๆทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อถึงเวลามีคู่ครองก็แนะนำให้รู้จักเลือกคนที่จะมาเป็นคู่ครองที่ดี เพื่อที่จะได้ร่วมกันรักษามรดกและวงศ์ตระกูลต่อจากมารดาและบิดา

มารดาบิดามีความปรารถนาอย่างนี้ บุตรผู้ใดซึ่งเป็นผู้เต็มเต็มให้มารดาบิดา จึงควรที่จะกระทำตามเจตนาของมารดาบิดาที่ได้พยายามกระทำทุกสิ่งทุกอย่างตามหน้าที่ของตน เป็นการปิดป้องช่องว่างระหว่างบิดามารากับบุตรธิดา ฉะนั้น บุตรพึงเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาและบิดา อะไรที่ท่านห้ามก็ไม่ทำ ดูแลและเลี้ยงดูท่าน ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ตอนที่เรายังเด็กยังไม่มีความรู้ความสามารถในการทำการงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงท่านได้ แต่เราก็สามารถเลี้ยงท่านทางจิตใจได้ โดยการกระทำตามสิ่งที่ท่านบอกท่านสอน ทำตัวให้เป็นบุตรที่ว่านอนสอนง่าย ช่วยงานท่านในส่วนที่เราสามารถทำได้ และตั้งใจศึกษาเล่าเรียนในทุกระดับ ตั้งแต่เบื้องต้นคือ ระดับประถมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา พุดต่างๆ คือทำให้ท่านมีความสุขทางใจและภาคภูมิใจ และสมหวังกับความสำเร็จของบุตร เมื่อเราเรียนจบแล้ว เรายังสามารถนำวิชาความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา มาประกอบอาชีพ เพื่อนำรายได้มาเลี้ยงมารดา-บิดาและครอบครัว เป็นการรับเอางานในการเลี้ยงดูครอบครัวจากมารดา-บิดามาทำเอง เพื่อให้ท่านทั้งสองได้มีเวลาพักผ่อนมากขึ้น จะได้อยู่กับเราไปนานๆ แม้จะถึงเวลาที่ท่านต้องจากเราไปคือสิ้นชีวิตลงไป ท่านก็วางใจได้ว่ามีบุตรที่ดีที่สามารถสืบทอดกิจการงานการต่างๆต่อจากท่านได้หรือดำรงวงศ์ตระกูลของท่านต่อไปได้แน่นอน เมื่อมารดา-บิดาถึงการสิ้นชีวิตลง บุตรที่ดีต้องจัดการงานศพของท่านให้เรียบร้อย พร้อมทั้งทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน ตามโอกาสและเวลาที่เราสะดวก

บุตรที่ทำได้ดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าได้กระทำหน้าที่ 5 ประการ ในทิต 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท อันเป็นหน้าที่ที่บุตรพึงกระทำต่อมารดา-บิดา ผู้เป็นทิตเบื้องต้นได้อย่างสมบูรณ์แล้ว เพราะบุตร คือ “ผู้เต็มเต็มความเป็นมารดาบิดาหรือผู้ที่ทำให้มารดาบิดาได้กระทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ในฐานะของผู้สร้างบุตร” นั่นเอง

5. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบิดา-มารดากับบุตร-ธิดาตามหลักคำสอนของทิต 6 ในพระพุทธศาสนา

เมื่อเข้าสู่ยุคข้อมูลข่าวสาร หรือ สังคมยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันนี้ ความเป็นวัตถุนิยมได้ครอบงำจิตใจของคนในสังคมมากกว่าเรื่องทางจิตใจคือเรื่องของศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ซึ่งมาถึงยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ยุคแห่งเทคโนโลยี ยุคแห่งอิสระเสรี ยุคแห่งสิทธิและหน้าที่ เป็นยุคที่โลกเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุ ยุคแห่งวัตถุครอบงำจิตใจมนุษย์ ที่เรียกว่ายุคแห่งวัตถุนิยม เป็นยุคที่ให้ความสำคัญในด้านจิตใจน้อยลง คือให้ความสำคัญกับศีลธรรมจารีตประเพณีน้อยลง ทำให้คนในปัจจุบันนี้มีสิทธิ์มีเสียง มีเสรีภาพที่จะแสดงออกได้เท่าเทียมกันทั้ง ชายและหญิง เช่น เรื่องความรักในสมัยนี้วัยรุ่นผู้หญิงมีความกล้าที่จะแสดงออกในเรื่องนี้พอกๆกับผู้ชาย จึงส่งผลไปถึงเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และเรื่องการสมรสก็กลายเป็นเรื่องที่หมดความสำคัญไปสำหรับคนส่วนหนึ่งในสังคมปัจจุบัน

เมื่อเรานำหน้าที่ในทศ 6 มามองในสถานะของสังคมในยุคปัจจุบันที่เป็นยุคที่กระแสวัตถุนิยมรุนแรงมากจนเกิดวัฒนธรรมการประพฤติปฏิบัติแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย นั่นคือสิทธิเสรีภาพที่นอกเหนือจากกฎศีลธรรม ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆขึ้นในกลุ่มวัยรุ่นหญิงและชายไทยในด้านความรัก การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร หรือการสมรส ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดความไม่พร้อมที่จะเป็นมารดาบิดาขึ้นในสังคมไทย เพราะความไม่พร้อมจึงไม่เข้าใจว่าภาวะความเป็นมารดาบิดาจริงนั้นเป็นอย่างไร เมื่อไม่รู้จึงทำให้การที่จะกระทำหน้าที่ที่ดีที่ควรกระทำต่อบุตรของมารดาบิดาตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้ การกระทำหน้าที่ของผู้สร้างหรือบิดามารดาตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทในยุคนี้ จึงเป็นการกระทำตามรูปแบบเท่านั้นหรือที่เรียกว่าทำตามๆกันมา โดยเฉพาะมารดาบิดาใหม่ในสมัยปัจจุบันนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า เพราะยังไม่พร้อมที่จะเป็นมารดาบิดาทั้งด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ คือบางคนอาจจะท้องตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเรียน ซึ่งผลที่ตามมาจากการท้องในวัยเรียน คือการออกจากโรงเรียน หรือไม่ก็ทำแท้งเอาลูกออก ซึ่งในสมัยปัจจุบันนี้มีเป็นข่าวให้เราเห็นบ่อยๆ เช่นเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2559 เจ้าหน้าที่ตำรวจได้รับแจ้งว่าพบศพเด็กทารกถูกทิ้งไว้บริเวณสวนหย่อมริมถนนยานนาวา ข่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่พร้อมที่จะเป็นมารดาบิดาของคนในสมัยปัจจุบันสาเหตุที่ทำให้ท้องก็มีหลายสาเหตุ การขาดความอบอุ่นจากมารดาบิดา การให้อิสเสรีกับเด็กมากเกินไป จนเด็กไม่ใส่ใจในศีลธรรมประเพณีอันดีงามของไทย

ทำให้เกิดปัญหา การหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก เพราะความไม่พร้อมที่จะเป็นบิดามารดานี้แหละ เวลาคลอดบุตรออกมาก็ปล่อยให้ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้เลี้ยงดู ไม่มีเวลาใกล้ชิด ทำให้บุตรเกิดปมด้อย ขาดความอบอุ่น ปู่ย่า ตายาย ก็บอกล่าสอนไม่ได้ ครั้นบิดามารดา จะกล่าวสอน บุตรจะแสดงความก้าวร้าวใส่บิดามารดา ไม่มีสัมมาคารวะ เหมือนสมัยก่อน กลายเป็นปัญหาทางสังคมในปัจจุบัน

การสร้างความสัมพันธ์เพื่อปิดป้องช่องว่างระหว่างบิดา-มารดากับบุตร-ธิดาตามหลักสอนของทศ 6 ในพระพุทธศาสนา กล่าวคือการทำหน้าที่ของตนเองให้บริบูรณ์ เป็นการเติมเต็มในบางส่วนที่ขาดไปให้บริบูรณ์ ครอบครัวยุคนี้ได้ก็มาจากการทำหน้าที่เป็นหลักสำคัญ บิดามารดา ต้องทำหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
4. หากภรรยา(สามี)ที่สมควรให้
5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร

และบุตรธิดา ก็ต้องทำหน้าที่ของตนเอง 5 ประการเช่นกัน คือ

1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
2. จักทำกิจของท่าน
3. จักดำรงวงศ์ตระกูล
4. จักประพฤติตน ให้เหมาะสมที่จะรับมรดก
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ (ที. ปา. (ไทย) 11/267/212-213.)

ถ้าต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนเองดังที่กล่าวให้สมบูรณ์แล้ว ถือได้ว่าเป็นการสร้าง ความสัมพันธ์เพื่อปิดช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ตามนัยของทศในทศ 6 ตามหลัก พระพุทธศาสนา เนื่องจากมารดาบิดานั่นท่านได้ยกไว้เป็นทิศเบื้องหน้า เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้ กำเนิดแก่บุตร เป็นผู้สร้างและผู้อุปถัมภ์ เลี้ยงดูบุตร พยายามที่จะสั่งสอนให้บุตรธิดาเป็นคนดี ด้วย เหตุนี้เองมารดาบิดาจึงมีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อบุตรธิดา สมควรที่บุตรธิดาจะพึงกระทำตอบแทนคุณ การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา สามารถกระทำได้ 2 ประการ คือ

1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย ได้แก่ การอุปฐากอย่างต่ำ การบำรุงมารดาบิดาทางกาย นั้นได้แก่ การจัดหาข้าวปลาอาหาร และเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มให้แก่ท่าน เป็นต้น เป็นการบำรุงเลี้ยงดู และให้ความสุขทางร่างกายแก่ท่าน อันนับว่าเป็นอามิสบูชา

2) การบำรุงทางด้านจิตใจนั้น ได้แก่ การเลี้ยงดูน้ำใจท่าน โดยทำตนเป็นผู้เชื่อฟังตั้งอยู่ใน คำสั่งสอนโดยเคารพ ทั้งเป็นผู้หาโอกาสทำให้ท่านเป็นผู้มีจิตใจเจริญดำรง ตั้งมั่นในศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา การบำรุงทางใจของมารดาบิดา ถือเป็นปฏิบัติบูชา

6. สรุป

จากการศึกษาการสร้างความสัมพันธ์เพื่อปิดช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ตามหลักคำสอนของทศ 6 ในพระพุทธศาสนาอันเป็นการกระทำหน้าที่ต่อกันระหว่างทศ ดังนี้ ทิศเบื้องหน้า มารดา-บิดา กระทำหน้าที่ต่อบุตรผู้เป็นทิศเบื้องหลังในฐานะของผู้สร้าง คือ สร้างทั้งทาง ร่างกายและจิตใจ ส่วนบุตรกระทำหน้าที่ต่อมารดา-บิดาในฐานะผู้เติมเต็มความเป็นมารดา-บิดา คือ ทำให้มารดา-บิดาได้กระทำหน้าที่ของตนในฐานะมารดา-บิดา ถ้าไม่มีบุตร ชาย-หญิงทั้งคู่ย่อมไม่ได้ กระทำหน้าที่ของมารดา-บิดา สังคมในยุคการเกษตรนั้นเป็นสังคมที่มารดาบิดาสามารถกระทำหน้าที่ สร้างบุตรธิดาของตนตามแนวคิดเรื่องหน้าที่ในทศ 6 ได้เป็นอย่างดี ส่วนในยุคข้อมูลข่าวสารหรือสมัย ปัจจุบันนั้น มารดาบิดาไม่สามารถที่จะกระทำหน้าที่ของตนตามหลักทศ 6 ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เปลี่ยนมาพัฒนาทางด้านวัตถุมากขึ้นตามกระแสสังคมโลก มารดาบิดาใน ยุคนี้แทบไม่มีเวลาจะอยู่ดูแล อบรมสั่งสอนบุตรธิดาของตนเลย ทำให้ทั้งสองยุคนี้ มารดาบิดาส่วนมาก จะเน้นไปที่การสร้างบุตรธิดาทางร่างกายมากกว่า เพื่อเป็นการทดแทนความอบอุ่นทางใจที่ขาด หายไป ซึ่งเป็นการทดแทนที่ไม่ถูกต้อง เพราะคนเรานั้นประกอบไปด้วยร่างกายและจิตใจ จึงควรที่จะ พัฒนาเลี้ยงดูไปพร้อมๆกัน ฉะนั้นมารดาบิดาควรที่จะให้เวลากับบุตรธิดามากขึ้น ควรจะตัดสิ่งที่ไม่ จำเป็นออกจากเวลาทำงาน เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ที่ไม่จำเป็นจริงๆ ออกไป เพื่อให้เวลากับบุตรธิดา ของตนในการอบรมสั่งสอนและเพิ่มความอบอุ่นให้แก่ครอบครัวมากขึ้น เพราะหน้าที่มารดาบิดาที่ ตามหลักทศ 6 ทั้ง 5 คือ 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4) หา ภรรยา(สามี)ที่สมควรให้ 5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร และบุตรธิดา ก็ต้องทำหน้าที่ของ ตนเอง 5 ประการเช่นกัน คือ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรง วงศ์ตระกูล 4) จักประพฤติตน ให้เหมาะสมที่จะรับมรดก 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วน กุศลไปให้ ถือว่าได้ทำหน้าที่ที่ดีของตนที่ควรกระทำต่อบุตรของตนได้อย่างสมบูรณ์แล้ว เป็นการสร้าง ความสัมพันธ์เพื่อปิดช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาตามหลักของทศ 6 ในพระพุทธศาสนา อย่างแท้จริง

7. บรรณานุกรม

- นิราลัย. (2536). **5 ดีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- เนื่องน้อย บุญเนตร. (2544). **จริยศาสตร์ตะวันตก : คำนำมิลล์ฮอบส์รอลส์ชาร์ต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- บุญมี แทนแก้ว. (2539). **จริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- บุญมี แทนแก้ว. (2542). **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ปิ่น มุฑกันต์. (2535). **มงคลชีวิต**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2525). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ : ธนรัชการพิมพ์.
- พระมหาธัมม ชูติโก (ด้วงด้). (2535). **การศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญากับอริสโตเติล**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. (2552). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. (2551). **พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Thai Tipitaka Tee. Pa. (Thai). (2535). **Suttantapitaka Teeganikaya Patikavak**. Phra Nakhon Si Ayutthaya : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน หลักเกณฑ์และวิธีการส่งต้นฉบับเพื่อพิมพ์เผยแพร่ วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)

1. ลักษณะของวารสาร

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) เป็นวารสารเผยแพร่บทความวิชาการ บทความวิจัย ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และบุคลากรจากหน่วยงานภายนอก โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

บทความที่ตีพิมพ์ในวารสารนี้ต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสารรายงาน หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน เนื้อหาบทความหรือข้อคิดเห็นที่พิมพ์ในวารสารเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนเท่านั้น กองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยต้นฉบับจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนการตีพิมพ์

2. การเตรียมต้นฉบับ

ต้นฉบับจะเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษก็ได้ ชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียน ต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และต้องมีบทคัดย่อภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

ต้นฉบับต้องพิมพ์บนกระดาษขาวขนาด A4 พิมพ์หน้าเดียวใส่เลขกำกับหน้าทุกหน้าพิมพ์ด้วยคอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word ใช้แบบอักษร (Font) TH Sarabun ขนาด 16

ถ้ามีภาพประกอบควรเป็นภาพถ่ายขาว – ดำ ที่ชัดเจน

ถ้าเป็นภาพวาดลายเส้นให้วาดบนกระดาษขาวโดยใช้หมึกดำให้สะอาดและลายเส้นคมชัด ความยาวของเนื้อเรื่องภาพประกอบ ตาราง และบทคัดย่อภาษาไทย และภาษาอังกฤษรวมเอกสารอ้างอิงไม่ควรเกิน 12-15 หน้า

ส่งต้นฉบับมายังกองบรรณาธิการวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (Online) มาที่ Email : buddhistlocalgov@gmail.com หรือส่งเข้าระบบออนไลน์ <http://ojs.mbu.ac.th/index.php/MBUPJ>

3. รายละเอียดขนาดตัวอักษรและรูปแบบการพิมพ์

ส่วนประกอบของบทความ	รูปแบบการพิมพ์	ขนาดตัวอักษร	ลักษณะตัวอักษร
ชื่อบทความ	กลาง หน้ากระดาษ	18	ตัวหนา
ชื่อผู้แต่ง	ชิดขวา	16	ตัวธรรมดา
บทคัดย่อ -ภาษาไทย -ภาษาอังกฤษ	กลาง หน้ากระดาษ	18	หัวข้อตัวหนา เนื้อหาตัวปกติ

ส่วนประกอบของบทความ	รูปแบบการพิมพ์	ขนาดตัวอักษร	ลักษณะตัวอักษร
หัวข้อแบ่งตอน	ชิดซ้าย	18	ตัวหนา
หัวข้อย่อย	ใช้หมายเลข	16	ตัวปกติ
เนื้อหาบทความ	-	16	ตัวปกติ
การเน้นความในบทความ	-	16	ตัวปกติ
ข้อความในตาราง	-	16	ตัวปกติ
บรรณานุกรม	ชิดซ้าย	16	ตัวหนา
ภาพประกอบ / คำอธิบายใต้ภาพ	กลาง หน้ากระดาษ	16	ปกติ

ตัวอักษร TH Sarabun ขนาด 16 เว้นขอบด้านบน / ขอบด้านซ้าย 1.5 นิ้ว เว้นขอบด้านล่าง / ขอบด้านขวา 1 นิ้ว

4. ชื่อผู้เขียน

ระบุชื่อ – นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ) โดยวางไว้ทางขวามือใต้ชื่อของบทความ
 ระบุ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ สถาบัน และ e-mail ตามลำดับ (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

5. บทคัดย่อ

บทความภาษาไทยต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยใช้บทคัดย่อภาษาอังกฤษก่อนบทคัดย่อภาษาไทย และจำนวนคำ 300-500 คำ

บทความภาษาอังกฤษต้องมีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยใช้บทคัดย่อภาษาไทยก่อนบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และจำนวนคำไม่เกิน 300-500 คำ

ท้ายบทคัดย่อให้ผู้เขียนกำหนดคำสำคัญ (Keywords) สำหรับคำดัชนีเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ 3-5 คำ

6. เกณฑ์การพิจารณาบทความ

1. กองบรรณาธิการวารสารพิจารณาคัดเลือกคุณภาพบทความ และ/หรือปรับแก้ตามความเหมาะสมก่อนส่งผู้ทรงคุณวุฒิ

2. ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาสาระ ตรวจสอบความถูกต้อง และคุณภาพทางวิชาการของบทความและเห็นชอบให้ตีพิมพ์ทั้ง 3 คน กรณีผู้ทรงคุณวุฒิเห็นชอบ 1 ใน 3 คน ทางกองบรรณาธิการวารสารฯ จะแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มเติมอีก จำนวน 1 คน (และในส่วนของผู้ทรงคุณวุฒิที่แต่งตั้งเพิ่มขึ้นผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าตอบแทนผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 1,000 บาท) และบทความที่จะได้รับการตีพิมพ์จะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ใน 3 คน กรณีเมื่อเสนอบทความต่อผู้ทรงคุณวุฒิแล้วไม่ว่าผลจะเป็นอย่างไร ผู้เขียนบทความประสงค์จะไม่ตีพิมพ์ในวารสาร ผู้เขียนบทความจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าตอบแทนของผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านละ 1,000 บาท

3. กองบรรณาธิการวารสารจะไม่คืนต้นฉบับให้กับเจ้าของบทความในทุกรณี

7. ประเภทของบทความที่รับพิจารณา

บทความวิชาการ บทความวิชาการวิจัย บทความปริทัศน์ และหรือบทวิจารณ์หนังสือ

8. หลักการอ้างอิง

ให้ใช้ “ระบบฝังใน” และตัวเลขให้ใช้ “ตัวเลขอารบิก” ที่เป็นสากล

9. เขียนตามแบบที่กำหนดไว้

9.1 บทความวิชาการ

แบบการเขียน “บทความวิชาการ” เพื่อลงพิมพ์ในวารสาร
วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)

ชื่อเรื่อง (ภาษาไทย).....

ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ).....

ชื่อ – สกุล ผู้แต่ง (ภาษาไทย) 1

ชื่อ – สกุล ผู้แต่ง (ภาษาอังกฤษ) 1

ต้นสังกัด/หน่วยงาน¹

ภาษาอังกฤษ (ต้นสังกัด/หน่วยงาน)¹

Email :

บทคัดย่อ

.....
.....(บอกวิธีวิจัย).....ผลการวิจัยพบว่า.....
.....

คำสำคัญ :;;; (3 – 5 คำ)

ABSTRACT

.....
.....
.....

Keywords :;;;(3 – 5 คำ)

1. บทนำ

(พิมพ์รายละเอียด).....
.....
.....
.....

2. เนื้อหา : ในส่วนนี้ การอ้างอิงในเนื้อเรื่องให้ใช้แบบนาม-ปี (Name-Year) ระบุงาน-นามสกุล ผู้แต่งปี
ที่พิมพ์เอกสารและหน้าไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังข้อความนั้นก็ได้ เช่น กุลธิดา ท้วมสุข (2548 : 16)
กุลธิดา ท้วมสุข (2548) หรือ (กุลธิดา ท้วมสุข, 2548) (กุลธิดา ท้วมสุข, 2548 : 16))

- 2.1.
- 2.2.
- 2.3.
- 2.4.
- ฯลฯ

3. สรุป

(พิมพ์รายละเอียด).....
.....
.....

4. บรรณานุกรม

.....
.....(เฉพาะที่มีอ้างอิงในบทความวิชาการเท่านั้น)

9.2 บทความวิจัย

แบบการเขียน “บทความวิจัย” เพื่อลงพิมพ์ในวารสาร
วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)

เรื่อง (ภาษาไทย).....
ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ).....ชื่อ – สกุล ผู้แต่ง (ภาษาไทย) 1
ชื่อ – สกุล ผู้แต่ง (ภาษาอังกฤษ) 1
ต้นสังกัด/หน่วยงาน¹
ภาษาอังกฤษ (ต้นสังกัด/หน่วยงาน)¹
Email :

บทคัดย่อ

.....
.....(บอกวิธีวิจัย).....ผลการวิจัยพบว่า.....
.....

คำสำคัญ :;;; (3 – 5 คำ)

ABSTRACT

.....
.....

Keywords :;;; (3 – 5 คำ)

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

.....
.....
.....(ความยาวประมาณ 2/3หน้ากระดาษ A4)

2. โจทย์วิจัย(ถ้ามี)

2.1
2.2

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อ
- 3.2 เพื่อ.....

4. สมมุติฐานการวิจัย (ถ้ามี)

- 4.1
- 4.2

5. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 5.1
- 5.2

6. วิธีดำเนินการวิจัย

.....
.....(ความยาวประมาณ 1/2
หน้ากระดาษ A4)

7. ผลการวิจัย

.....
มีตาราง/รูปภาพ/แผนภูมิประกอบ ถ้าวิจัยเชิงคุณภาพให้ใส่รูปภาพ 1-2 รูป (ความยาวประมาณ 2-3
หน้ากระดาษ A4)

8. อภิปรายผลการวิจัย

.....
.....(ความยาวประมาณ 1/3 หน้ากระดาษ A4)

9. องค์ความรู้ใหม่ (ถ้ามี)

.....
ระบุองค์ความรู้อันเป็นผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการวิจัย ส่งเคราะห์ออกมาในรูปแบบโมเดล พร้อมคำอธิบาย
รูปแบบ/โครงสร้างของโมเดลอย่างกระชับ เข้าใจง่าย

10. ข้อเสนอแนะ

10.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

.....

10.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

.....

10.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

.....

11. บรรณานุกรม

.....

.....(เฉพาะที่มีอ้างอิงในบทความวิจัยเท่านั้น)

การเขียนบรรณานุกรม

การระบุแหล่งที่มาของข้อมูล 1) ในเนื้อเรื่องให้ใช้วิธีการอ้างอิงในส่วนเนื้อเรื่องแบบนามปี (author-date in text citation) โดยระบุ ชื่อผู้แต่งและปีพิมพ์ของเอกสารไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังข้อความที่ต้องการอ้างอิง เพื่อบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น และระบุเลขหน้าเอกสารอ้างอิงในกรณียกข้อความมาทั้งหมด 2) การอ้างอิงส่วนท้ายเล่ม โดยรวบรวมรายการเอกสารทั้งหมดที่ผู้เขียนได้ใช้อ้างอิงในการเขียนผลงานนั้นๆ จัดเรียงรายการตามลำดับอักษรชื่อผู้แต่ง ภายใต้หัวข้อ “บรรณานุกรม” สำหรับผลงานวิชาการภาษาไทย หรือ “Reference” สำหรับผลงานวิชาการภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบ APA (American Psychological Association) ดังปรากฏในตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างเบื้องต้น

1. หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). **ชื่อหนังสือ**. ครั้งที่พิมพ์(ถ้ามี). สถานที่พิมพ์ : สำนักพิมพ์.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2553). **จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2553). **จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

2. วารสาร

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อบทความ. **ชื่อวารสาร**. ระบุเลขของปีที่(ระบุเลขของฉบับที่). ระบุเลขหน้าแรก-หน้าสุดท้ายของบทความเรื่องนั้นๆ.

นัฐฐยา พิพัฒน์นราธ, นิษฐ์วุฒิ จิรโรจน์ภิญโญ. (2561). การบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนเอกชนในกรุงเทพมหานคร. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**. 5(1). 223-240.

3. วิทยานิพนธ์/รายงานวิจัย

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. (ระดับปริญญาของวิทยานิพนธ์). จังหวัดหรือคณะของมหาวิทยาลัยสถาบันการศึกษา/มหาวิทยาลัย/วิทยาลัย.

ตัวอย่างเช่น

- รัศมี สีहनัน. (2551). การประเมินสมรรถนะความเป็นครูของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานีเขต 3. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและประเมินผล. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- รัศมี สีहनัน. (2551). การประเมินสมรรถนะความเป็นครูของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานีเขต 3. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและประเมินผล. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- รัศมี สีहनัน. (2551). การประเมินสมรรถนะความเป็นครูของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานีเขต 3. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและประเมินผล. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

4. เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

ชื่อผู้จัดประชุม. (ปีที่พิมพ์). ชื่อรายงานการประชุม. เมืองที่พิมพ์-ถ้ามี : สำนักพิมพ์-ถ้ามี.

5. สื่ออิเล็กทรอนิกส์/เว็บไซต์

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่เผยแพร่). ชื่อเรื่องที่ปรากฏในเว็บ. สืบค้นเมื่อระบุวันที่เดือนปี. จากชื่อเจ้าของเว็บไซต์ :
<http://xxxxxx>

เสาวรัจ รัตนคำฟู.(2563). วิกฤตโควิด-19 รัฐต้องเร่งลดช่องว่างดิจิทัล เพื่อความเท่าเทียมในห้องเรียนออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563. จาก <https://tdri.or.th/2020/04/digital-divide-online-education-inequalities/>

จริยธรรมการตีพิมพ์บทความ
วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)
(MBU Political Science Journal(Online))
ISSN : 2774-1001 (Online)

วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) ดำเนินงานโดยหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ให้ความสำคัญกับการรักษามาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามหลักการและมาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์อย่างเคร่งครัด ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการในวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)

1.1 บรรณาธิการและกองบรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาและตรวจสอบบทความที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความกับเป้าหมายและขอบเขตของวารสาร รวมถึงตรวจสอบคุณภาพของบทความตามกระบวนการประเมินคุณภาพบทความก่อนการตีพิมพ์

1.2 บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องใช้หลักการในพิจารณาบทความโดยอ้างอิงเหตุผลทางวิชาการเป็นหลัก และต้องไม่มีอคติต่อผู้นิพนธ์บทความและเนื้อหาบทความที่พิจารณาไม่ว่าจะด้วยกรณีใดๆ ทั้งสิ้น

1.3 บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ในเชิงธุรกิจหรือในการนำไปเป็นผลงานทางวิชาการของตนเอง

1.4 บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่ปิดกั้น เปลี่ยนแปลง หรือแทรกแซงข้อมูลที่ใช้แลกเปลี่ยนระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความและผู้นิพนธ์บทความ

1.5 บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องปฏิบัติตามกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ของวารสารอย่างเคร่งครัด

2. บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์บทความในวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online)

2.1 บทความที่ผู้นิพนธ์ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ที่ใดมาก่อน

2.2 ผู้นิพนธ์บทความต้องทำการอ้างอิงให้ถูกต้องทุกครั้งเมื่อนำผลงานของผู้อื่นมานำเสนอหรืออ้างอิงประกอบในเนื้อหาบทความของตนเอง และต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น

2.3 หากผลงานทางวิชาการของผู้นิพนธ์เกี่ยวข้องกับการใช้สัตว์ ผู้เข้าร่วม หรืออาสาสมัคร หรือผลการวิจัยมีประเด็นที่เปราะบางต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้นิพนธ์ควรดำเนินการตามหลักจริยธรรม ปฏิบัติ

ตามกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด รวมถึงต้องได้รับความยินยอมก่อนการดำเนินการ
เก็บรวบรวมข้อมูลหรือแสดงเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรม
การวิจัยในมนุษย์ หรือในสัตว์ ทดลองประกอบด้วยทุกครั้ง

2.4 ผู้นิพนธ์บทความต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) ก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำผลงานไปเผยแพร่หรือตีพิมพ์กับแหล่งอื่นๆ
หลังจากที่ได้รับการตีพิมพ์กับวารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แล้ว

2.5 ชื่อผู้นิพนธ์ที่ปรากฏในบทความต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในบทความนั้นๆ จริง

3. บทบาทหน้าที่ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความ

3.1 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความ
การพิจารณาคุณภาพของบทความต้องคำนึงถึงคุณภาพของบทความเป็นหลัก และพิจารณาบทหลักการ
และเหตุผลทางวิชาการโดยปราศจากอคติหรือความขัดแย้งส่วนตัว

3.2 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องตระหนักว่าตนเองเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้
ความเข้าใจในเนื้อหาของบทความที่รับประเมินอย่างแท้จริง

3.3 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่แสวงหาประโยชน์จากบทความที่ตนเองได้ทำการ
ประเมิน

3.4 หากผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความได้ตรวจสอบแล้วพบว่าบทความที่รับประเมิน เป็น
บทความที่คัดลอกผลงานชิ้นอื่นๆ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบทันที
พร้อมแสดงหลักฐานประกอบที่ชัดเจน

3.5 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องรักษาระยะเวลาประเมินตามกรอบเวลาประเมินที่
วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(Online) กำหนดรวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของ
บทความให้ผู้อื่นได้รับ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
โทรศัพท์ 0-4351-8364, 0-4351-6076 โทรสาร 0-4351-4618
www.rec.mbu.ac.th